

2018-07

jaargang 49
nummer 07
september 2018

De Vrijdenker

Maandblad van
Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte

Sinds 1856

IN DIT NUMMER ONDER MEER

Introductie redacteurs
Platte Aarde en ruimte-afval
Cultuurmarxisme en dictators

Goddeloos maar goed
Een andere kijk op Exodus en Jezus
De wereld volgens Montaigne

VRIJDENKERSBORREL

Een Vrijdenkersborrel (of Verlichtingsborrel of Tafel van de Rede) is een maandelijks feestje over helder denken, de moraal en het goede leven. Voor vrijdenkers, atheïsten, humanisten, skeptici en andere belangstellenden op zoek naar de rede. Er worden een aantal van deze evenementen in Nederland georganiseerd. Zou u er zelf eentje willen organiseren? Neem dan contact met ons op via info@devrijgedachte.nl.

!!! LET OP: Tijd en plaats van de hieronder vermelde borrels kunnen veranderen.
■ ■ ■ Kijk dus altijd op onze website voor de actuele informatie.

Amsterdam – Vrijdenkersborrel
Dovenontmoetingscentrum, Stadhouderskade 89, Amsterdam
Wanneer: elke derde woensdag van de maand
Tijd: 20:00 – 22:00 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: vrij toegang, drankjes voor eigen rekening
Contact: amsterdam@devrijgedachte.nl

Deventer – Vrijdenkersborrel / Tafel van de Rede
Locatie: De Fermerie, Muggeplein 9, Deventer
Wanneer: elke tweede donderdag van de maand
Tijd: 20:00 – 22:00 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: vrij toegang, drankjes voor eigen rekening
Contact: deventer@devrijgedachte.nl

Den Haag – Haagse Verlichtingsborrel
Locatie: Café Van Beek, Turfmarkt 6, 2511 CA Den Haag
Wanneer: elke tweede maandag van de maand
Tijd: 20:00 – 22:00 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: €3,00; drankjes voor eigen rekening
Contact: redactie@verlichtingsborrel.org

Utrecht – Vrijdenkersborrel / Tafel van de Rede
Locatie: Bar Walden, Domplein 16, 3512JD Utrecht
Wanneer: elke derde maandag van de maand
Tijd: 20:00 – 22:00 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: vrij toegang, drankjes voor eigen rekening
Aanmelding: niet nodig
Contact: fransvandongen9@gmail.com
(Frans van Dongen zoekt met deze borrel aandacht voor seculiere politiek (bijv alléén maar openbare scholen) en voor de Atheïstisch Seculiere Partij.)

Bezoek onze website
devrijgedachte.nl
en onze Facebook-pagina
'De Vrije Gedachte'

COVER

Voor- en achterzijde: Vrijdenkersdag 2018.
Foto's: R. van Elst

De Vrijdenker

jaargang 49 • nummer 07 • september 2018

INHOUD

Titel	Auteur(s)	Pag.
✓ Colofon De Vrijdenker / Informatie De Vrije Gedachte	<i>Redactie / Bestuur</i>	2
✓ Drie redacteuren stellen zich voor	<i>Van Es/Mercken/Polders</i>	3
✓ Aude sapere betekent niet: durf te denken	<i>Anton van Hooff</i>	6
✓ The Flat Earth Society	<i>Maarten Gorter</i>	7
✓ Efficiënter werken aan een betere wereld	<i>Floris van den Berg</i>	9
✓ 21 keer niet overtuigd door God (2, slot)	<i>Joseph H. McKenna</i>	12
✓ Cultuurmarxisme	<i>Anton Mullink</i>	13
✓ Vrijdenkersdag 2018	<i>René van Elst</i>	15
✓ Zelf en wereld volgens Montaigne (12, slot)	<i>Sicco Polders</i>	17
✓ Terreurstaten, dictaturen en dictators	<i>Rik Min</i>	19
✓ Blind aan het linkeroog	<i>Anton van Hooff</i>	20
✓ Leave no trace - Ethiek van ruimteafval	<i>Floris van den Berg</i>	21
✓ Een poging tot geschiedschrijving van het Woord van God	<i>Leo Heynen</i>	23
✓ De oudheid als speelterrein voor fantasie	<i>Anton van Hooff</i>	26
✓ Ontkering	<i>Nico Krijn</i>	27
✓ Goddeloos het goede doen	<i>Sicco Polders</i>	28

VOORDEELAANBIEDING VOOR JONGEREN

Ben je atheïst (of denk je erover om het te worden) en jonger dan 25, profiteer dan van ons aanbod.
 Als je je aanmeldt als nieuw lid en jonger bent dan 25 jaar, krijg je een heel jaar lang 50% korting op De Vrijdenker.
 Je betaalt dan dus geen € 30,- maar slechts € 15,- voor 10 nummers!
 Meld je aan op de site www.devrijegedachte.nl of via info@devrijegedachte.nl en vergeet niet je geboortedatum te vermelden.

COLOFON De Vrijdenker

De Vrijdenker is een tien maal per jaar verschijnend tijdschrift, uitgegeven door de **vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte**.

Redactie:

Jan Bontje
René van Elst – eindredactie
Raymond van Es – hoofdredactie
Els Geuzebroek
Maarten Gorter
Anton van Hooff
Paul Mercken – opmaak
Sicco Polders
Thomas Spickmann

Adres:

Postadres: De Vrije Gedachte, p/a Humanistisch Historisch Centrum, Universiteit voor Humanistiek, Kromme Nieuwegracht 29, 3512 HD Utrecht
Tel.: 0854016874 (0648240283)
E-mail: redactie@devrijegedachte.nl
Website: devrijegedachte.nl
IBAN: NL15INGB0000274551

(Leden- en) abonnementenadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Kosten (ingegaan 2018):

- Lidmaatschap met abonnement € 62,— p.j.
- Lidmaatschap zonder abonnement € 30,— „
- Abonnement € 36,— „
- Student-lidmaatschap (t/m 25 jaar)
met abonnement € 30,— „
Zie ook de aanbieding op pag. 1!
- Prijs losse nummers € 3,50

Kopij:

Reacties en nieuwe bijdragen, die betrekking hebben op het vrijdenken, worden zeer op prijs gesteld. A.u.b. digitaal aanleveren.

Druk:

Drukkerij Image Team Eemnes
ISSN: 1872-1478

De Redactie van De Vrijdenker wijst erop dat door auteurs verkondigde meningen niet per se geheel of gedeeltelijk de mening van de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte en/of de Redactie weergeven. De inhoud van het geschrevene blijft te allen tijde de verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur.

INFORMATIE De Vrije Gedachte

**De vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte**
is opgericht in 1856
onder de naam **De Dageraad**.

Bestuur:

Stanley Bakker – voorzitter
Jacques Honkoop – penningmeester /
vice-voorzitter

Leon Korteweg
Dik Kruithof – secretaris
Fabian van Langevelde

Adres:

Postadres: De Vrije Gedachte, p/a Humanistisch Historisch Centrum, Universiteit voor Humanistiek, Kromme Nieuwegracht 29, 3512 HD Utrecht
Tel.: 0854016874 (0648240283)
E-mail: info@devrijegedachte.nl
IBAN: NL15INGB0000274551

Leden- en abonnementenadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Lidmaatschap / abonnement De Vrijdenker:

Zie het nevenstaand Colofon van dit blad.

Internet:

- **Website:**
devrijegedachte.nl
- **YouTube-kanaal:**
www.youtube.com/channel/UCGBnWeBAI4MF2n9OnyQqzLw
- **Facebook-pagina:**
<https://www.facebook.com/DeVrijeGedachte>

Drie nieuwe redacteurs stellen zich voor

Raymond van Es - hoofdredacteur

Mijn naam is Raymond van Es en ik ben de nieuwe hoofdredacteur van De Vrijdenker. Ik ben geboren in 1967, het jaar van de Summer of Love. Ik heb vrijwel mijn gehele leven in Leiden gewoond, al ben ik er niet geboren. Ik ben op de MAVO begonnen en via een lange omweg op de universiteit gekomen. Ik heb filosofie gestudeerd.

Op mijn zestiende las ik *Aldus sprak Zarathoestra* van Nietzsche in de vertaling van H. Marsman en P. Endt. Voor mij was dat een bepalende ervaring. Vanaf dat moment wist ik zeker dat ik me altijd zou blijven bezighouden met filosofie en dat religie geen enkele rechtvaardiging of fundering heeft. Ik heb nog lang geprobeerd met welwillendheid naar godsdienstige overtuigingen te kijken en heb zelfs geflirt met het boeddhisme, maar uiteindelijk ontkwam ik er niet aan elke vorm van religie sceptisch te benaderen.

Ik heb altijd zorgen gehad over de rol van religie in de samenleving. Gelovigen die weigeren hun kinderen te vaccineren brengen de volksgezondheid in gevaar. Het discrimineren van LGBT mensen is wat mij betreft onacceptabel. Zo kan ik nog wel even doorgaan. Maar al te vaak heeft deze discriminatie te maken met religieuze overtuigingen. Tegenwoordig hebben we naast het christendom ook te maken met een toenemende invloed van de islam. Voor mij zijn er dus goede redenen om me sterk te maken voor het Vrijdenken. Met redactiewerk heb ik al enige ervaring, al was dat niet op het niveau van De Vrijdenker.

Religie is niet het enige waar ik me druk om maak. Het is eigenlijk nog niet eens het belangrijkste. Ik maak me ook ernstige zorgen over de klimaatverandering en ik kan slecht tegen sociale onrechtvaardigheid. Mede daarom ben ik ook actief binnen GroenLinks.

Het leven draait niet alleen om problemen. Ik ben ook een levensgenieter. Ik kan intens genieten van lekker eten en drinken, muziek, kunst, literatuur, mooie natuur etc.. Ik kan me goed vinden in de woorden van de filosoof en levensgenieter Michel Onfray:

Het vlees, voorbestemd tot ontbinding en tot uiteenvallen in duizend stukken, vindt zijn bestemming alleen vóór de dood. Misbruik van het lichaam is een fout die haar sanctie in zichzelf draagt: de verloren tijd is niet terug te winnen.

We hebben alleen dit aardse leven en moeten daar dus het beste van maken. Lezer, ik zie er naar uit u te ontmoeten en wellicht een goed glas met u te drinken.

Paul Mercken – redacteur en opmaker

Mag ik me voorstellen als nieuwe redacteur? Paul Mercken, officieel Henri Paul Florent Mercken, geboren te Leuven op 28 juni 1934, docent filosofie in ruste, laatst actief aan de Universiteit Utrecht van 1978 tot 1991.

Ik heb twee dochters van eind veertig, de oudste, Christina, verhalenverteller in Amsterdam, Groningen en Athene, de jongste, Jessica, professionele zorggever aan

mensen met beperkingen in de buurt van Oxford, Engeland. Jessica heeft veel praktijk opgedaan bij het verzorgen van haar vorig jaar overleden moeder, Lieve Spaas, eveneens afkomstig uit Hasselt, van mijn leeftijd. Lieve was hoogleraar Franse taal en letterkunde aan Kingston University nabij Londen, maar ook cultureel antropoloog en docent genderstudies en filmkunde. Op al deze gebieden schreef ze tal van boeken en organiseerde ze tal van congressen.

Haar gedachtenis wordt nog altijd in ere gehouden op het tweejarig congres van Afrikaanse film in Burkina Faso en haar boek over Franse film buiten Frankrijk wordt nog altijd gebruikt aan de universiteit van Debrecen in Hongarije. Helaas werd ze op het einde van haar leven gevelde door Alzheimer.

Het Belang van Limburg publiceerde op vrijdag 17 augustus 2017 een volle pagina In memoriam over deze

opmerkelijke vrouw, met wie ik twaalf jaar gelukkig getrouwd ben geweest, onder de titel: De bougie die de mensen rond haar aanstak.

Ik groeide op in een katholieke omgeving en mijn basis- en middelbaar onderwijs (Grieks-Latijnse humaniora, gelijk aan ons gymnasium) genoot ik in het St.-Josefcollege te Hasselt, thuis om de hoek. Het merendeel van de leraren in de bovenbouw waren priesters. Ik heb nooit iets gemerkt van enige neiging tot misbruik noch van geloofsdwang. Integendeel, lichamelijk-contactspelen op de speelplaats mochten niet en de humanistische levenshouding uit de Oudheid en de Renaissance werd aangeprezen. Mijn vader was een gelovige kerkganger met een typisch liberale insteek: “over het geloof denk ik niet na, want dan verlies ik het, en dat zou

Mijn ouders op een Delfts Blauwe schotel die ik hun aanbood op hun 50ste huwelijksverjaardag

slecht zijn voor de zaak”. De meeste klanten waren immers traditioneel gelovig. Mijn moeder was sentimenteel devoot.

Toen ik tot zijn verdriet – als enig overgebleven kind werd ik verwacht het bedrijf over te nemen – priester wilde worden, stuurde mijn bisschop me naar Leuven om daar aan het Hoger Instituut voor Wijsbegeerte (HIW) filosofie te studeren. Het priesterschap kwam tot niets maar de wijsbegeerte bekliefde en ik promoveerde er in 1959 op 25-jarige leeftijd. Het existentialisme en de fenomenologie vierden er toen hoogtij, ondanks de waarschuwing van Pius XII tegen deze doctrines, die hij terecht (vanuit het standpunt van het geloof) als gevaarlijk bestempelde. Na mijn legerdienst wijdde ik me voor de rest van mijn actief leven aan de geschiedenis van de filosofie, als onderzoeker en docent.

Door het overwegen van de sprong in het geloof van Søren Kierkegaard en beïnvloed door de genoemde wijsgerige strekkingen, besloot ik na lang aarzelen de omgekeerde sprong, die uit het geloof, te wagen... en de hemel viel niet in. Wel miste ik het behoren tot een groep gelijkgestemden, vooral toen ik na omzwervingen in Engeland, de VS en Italië, settelde in Nederland (1978). Het HV bood uitkomst en uiteindelijk ontdekte ik DVG. Sedertdien berust mijn toewijding aan het vrijdenken op mijn overtuiging dat geloven in iets boven- of buitennatuurlijks én overbodig én epistemologisch en moreel verkeerd is. Ik houd die overtuiging aan totdat iemand mij toont dat ik het fout heb.

Pa, die aannemer-schrijnwerker was, had wat men in de volksmond een schrijnwerkersoog noemde. Op bezoek in de USA waar ik toen woonde, introduceerde ik hem aan een collega-filosoof, tevens civiel ingenieur, die zijn eigen huis aan het bouwen was. Hij had een draaitrap bedacht en had aan de buitenkant een rond stuk leuning maar wist niet waar dat af te zagen zodat de leuning geen bulten zou vertonen. Pa trok twee potloodstreepjes en zette de handzaag in het hout. De collega durfde niet kijken maar het resultaat was perfect en sedertdien droeg hij mijn vader op handen.

Toen mijn vader me later in Bunnik, Nederland, opzocht, waar ik nog steeds woon, en als gast meedeed aan een lokale jeu de boule wedstrijd, verwant aan het pétanque van Zuid-Frankrijk, speelde hij de sterren van de hemel en schreef dit toe aan datzelfde oog. Ook kon hij op het oog de minimum ruimte aangeven die nodig was om een draaitrap te plaatsen. Ongetwijfeld heb ik iets van die zucht naar nauwkeurigheid van hem geërfd. Van mijn moeder, Annie Jeurissen, de dochter van een postmeester (directeur van een Belgisch staatspostkantoor), heb ik de liefde voor de letterkunde meegekregen. Mijn grootvader langs moeders kant, Henri Jeurissen, mijn peter, was een volle neef van de volksschrijver Alfons Jeurissen.

De Merckens waren honkvast. Ze woonden generaties lang, voor zover ik kan nagaan zeker vanaf het midden van de achttiende eeuw, binnen een cirkel van 10 km doorsnee, waarvan de middellijn loopt van Lutselus in het noorden tot Althoeselt in het zuiden. Het waren landbouwers, pachters, vermoedelijk afkomstig

van horigen van de Graven van Loon uit de middeleeuwen.

Ikzelf, geboren met professorale ondersteuning in de Universiteitskliniek van Leuven, waar ik later promoveerde in de filosofie aan het Hoger Instituut voor Wijsbegeerte en ook een licentiaat (mastergraad) verkreeg in de klassieke letteren, kreeg les in Grieks en Latijn van de eerste intellectueel in de familie, Leon Mercken, de zoon van kuipenmaker Jozef Mercken, een van de vier broers van mijn vader, die ook evenveel zusters had.

Mijn interesse in de middeleeuwen bracht me ertoe de Latijnse paleografie uit die tijd op eigen houtje te leren met behulp van het onovertroffen *Dizionario di abbreviature latine ed italiane*, samengesteld door A. Cappelli. Om de tekst zoveel mogelijk te vrijwaren tegen vuur, water, ongedierte en dergelijke, werden er grote marges gelaten, die later weer met marginale notities werden gevuld. Om kostbare ruimte te sparen werd een vernuftig systeem van afkortingen bedacht, dat in de hele Latijn kennende wereld gold. Ik geef als voorbeeld:

prædicatorum	quoque	conversis	quorum
↓	↓	↓	↓
p̄d̄oz	qq	qūs	q̄

Mijn wetenschappelijke productie bestaat hoofdzakelijk uit de kritische uitgave van *The Greek Commentaries of the Nicomachean Ethics of Aristotle in the Latin Translation of Robert Grosseteste, Bishop of Lincoln (†1253)* in drie delen (1973-1991).

Bij het lezen en collateren (vergelijken) van de twintig handschriften met deze tekst heb ik geleerd aandacht te besteden aan de miniemste details. Dit heeft geleid tot een beroepsmisvorming waardoor ik langs een krantenkiosk kan lopen zonder de koppen te lezen maar niet zonder gemiddeld een drietal spelfouten waar te nemen. Uiteraard gebruik ik nu ook spellingcheckers maar geenszins blindelings. Deze verworvenheid heeft me toegelaten tal van nieuwsbrieven, verenigingsmagazines, activiteitenfolders en dergelijke te redigeren. Hopelijk komt ze me ook ten goede als mederedacteur van De Vrije Gedachte.

Zelf heb ik teksten geschreven vanaf de middelbare school (schoolkrant). Ik ben een fervent dichter, voornamelijk in het genre haiku, tanka en dgl., van Japanse oorsprong: *Bunnikse haiku's & ander dichtspul*, Soest: Bookscout.nl, 2012; en het tweetalige *Een keuze uit – A Selection from ATLAS POETICA Tanka's van plaats – Tanka of Place*, Soest: Bookscout.nl, 2013. Op dit ogenblik heb ik een bundel op touw staan van een kleine 10.000 woorden met allerlei soorten gedichten maar ook biografieën en beschouwingen.

Als kunstverzamelaar deel ik graag mijn collectie met het groot publiek, zodat u die kunt bekijken op <http://www.paulmercken.nl/nl/>.

Sicco Polders - redacteur

Herinnert u zich nog Henk Binnendijk? Vóór Andries Knevel was hij de grote EO-coryfee. Eind jaren zeventig presenteerde hij een radioprogramma voor de Evangelische Omroep. Als jochie van twaalf wachtte ik verwachtingsvol op de Dik Voormekaar show van André van Duin en Ferry de Groot. Maar deed ik de radio te vroeg aan, dan viel ik in het stichtelijke geneuzel van Henk, die met zijn zoetgevooidse stem iemand probeerde over te halen tot het geloof. Daar begon mijn afkeer van religieuze prietpraat.

Mijn vader kwam van streng katholieken huize, werd later door mijn atheïstische moeder bekeerd en tegen de tijd dat ik werd geboren, waren mijn beide ouders ongelovig, zonder pertinente afkeer van geloof. Ik werd liberaal opgevoed, en religie liet me koud, tot Henk Binnendijk ▼ mijn leven betrad.

Wat stond me zo tegen? Ik was niet seksueel misbruikt door een of andere priester en van huis uit neutraal ten opzichte van het geloof; God was bij ons gewoonweg geen onderwerp, evenmin als kabouters en elven. Er werd wel geluisterd naar de Matthäus-Passion en de Russische literatuur werd bewonderd, maar meer dan een vruchtbare bodem voor kunst en cultuur was het Christendom niet. Nog steeds beschouw ik religie niet als per se verwerpelijk en geniet ik van kathedralen, Rembrandts Jeremia, en natuurlijk Bach en Dostojevski. Maar er is één ding waarvan ik ga steigeren en dat is bekeringsdrang. En die van Henk kende geen grenzen, evenals zijn domheid.

Wanneer mensen pertinente leugens, fabels en onzin tot waarheid verklaren, moet er tegen worden gestreden. Dat

vond ik toen als jong ventje; en nu veertig jaar later als filosoof nog steeds. Filosofen verschillen van mening maar zijn het over één ding eens: het gaat om ware kennis.

De vraag is natuurlijk of er ware kennis mogelijk is. In ieder geval is er mijns inziens wel absoluut onware kennis en Henk grossierde daarin.

Toen ik door een goede vriend van mij werd geattendeerd op het bestaan van de Vrijdenker ter publicatie van mijn teksten over Montaigne ▼, was ik wat sceptisch. De eerste keer dat ik het blad las, was ik teleurgesteld in het niveau van sommige artikelen, de soms wat verongelijkte toon, en het weinig diverse auteursbestand. Toch waagde ik het erop. Mijn tekst werd goed ontvangen, de hoofdredacteur met wie ik contact had bleek een zeer kundig redacteur, en de kritiek die ik ontving was fair en ter zake doende. Ik begon het blad te

volgen en er bleken inhoudelijk sterke en zeer leeswaardige stukken in te staan. Ik raakte er langzamerhand van overtuigd dat het blad gelezen moest worden. Al is het alleen al om de vele Henk Binnendijks die Nederland nog kent van repliek te dienen.

Ik ben verheugd met mijn redacteurschap. Ik hoop een bijdrage te kunnen leveren aan de kwaliteit van de Vrijdenker, en zodoende dat kind van toen, dat groen van ergernis machteloos tegen de radio stond te schreeuwen, alsnog voldoening te geven. In de hoop dat een volgende generatie niet weer wordt geïmpregneerd met de baarlijke nonsens van een religieuze zeloot.

Aude sapere betekent niet: durf te denken

En twee andere Latijnse misverstanden

Anton van Hooff

Vaak wordt de lijfspreuk van Kant *aude sapere* vertaald met ‘durf te denken’. Dat deed ook collega-redacteur Sicco Polders in zijn mooie artikel ‘Goddeloos het goede doen’ (julinum-

mer, pp18-19). Opgevat als oproep om de rede te gebruiken is *aude sapere* het motto van de Verlichting geworden. We hebben hier echter te maken met een vruchtbaar misverstand. Het citaat is afkomstig van de Romeinse dichter Horatius (65-8 vC). In een brief in dichtvorm raadt hij aan verre te blijven van de hartstochten die heersers beheersen. Demp daarom de driften (*Epistulae* 1,2). Het najagen van rijkdom maakt niet gelukkig. Wees tevreden met wat je hebt. Afgunst en verliefdheid zorgen maar voor onrust. Daarom: heb de moed wijs te zijn, *sapere aude*. Horatius zegt dus niet: durf te denken. Dat zou *aude cogitare* zijn – denk maar aan Descartes’ *cogito ergo sum* (ik denk, dus ben). Of hij zou iets gezegd hebben als: ‘Gebruik de rede’ (*ratio*). Horatius, als volgeling van de genotsfilosoof Epikouros (341-270), hamert in zijn gedichten telkens op het thema: geniet, maar met mate en neem het er alsjeblieft hier en nu van. Die levensfilosofie drukt hij uit in *carpe diem*.

Terwijl andere talen die boodschap weergeven met omslachtige omschrijvingen als ‘seize the day’ (grijp de dag) en ‘Profite du jour présent’ (geniet van de dag van vandaag), heeft het Nederlands aan Louis Couperus de meest treffende vertaling te danken, die nog het dichtst bij het Latijn blijft ook: ‘Pluk de dag’¹. Horatius bedoelt

dus niet meer dan: gebruik je verstand en zoek geluk in matigheid.

Een andere meestal misverstande spreuk is ‘de teerling zij geworpen’, ‘Teerling’ is een oud woord voor ‘dobbelsteen’. Aan Julius Caesar wordt de uitdrukking toegeschreven. Hij zou

alea iacta est (de dobbelsteen is geworpen) of – correcter – met in plaats van de aantonnende wijs *est* de

¹ ‘Pluk den dag!’ uit *Korte Arabesken* in deel II van essay *Begeertes naar kleine wijsheden* (noot van de redactie)

aanvoegende wijs *sit*. Waarschijnlijker is dat hij een Griekse spreuk gebruikte: ‘Laat de dobbelsteen gegooid worden’ (*kubos anerrhiphtô*). Caesar zei dat toen hij voor het riviertje de Rubico (‘Rubicon’ is verfoeilijk Engels) stond. Oversteken betekende burgeroorlog met de grote Pompeius. Hij bedoelde niet dat de beslissing was gevallen, zoals de uitdrukking meestal wordt verstaan, maar: ‘De grote gok begint.’ Hij besepte maar al te goed dat de uitslag van een oorlog ongewis is.

Echt wrang is de verkeerde interpretatie van een ander geveugeld woord, weer van Horatius: ‘Zoet en passend is het voor het vaderland te sterven’: *dulce et decorum est pro patria mori*, meestal verkort tot: *dulce est pro patria mori*. De Duitse gymnasiasten en Engelse oud-leerlingen van Public Schools van het type Eton werden hiermee in de Eerste Wereldoorlog aangespoord tot heroïsche doodsverachting. Menig monument ter ere van de gevallen draagt tot de dag van vandaag de spreuk *dulce est pro patria mori*. Bertolt Brecht had in 1917 de euvele moed om in een opstel in twijfel te trekken of sterven voor het vaderland wel zo mooi was. De brutaliteit kostte hem bijna verwijdering van het Augsburgse gymnasium.

De Britse ‘war poet’ Wilfred Owen, die een week vóór de Wapenstilstand van 11 november 1918 sneuvelde, riep onder de Horatiaanse titel ‘Dulce et decorum’ de gruwelen op van loopgraven en de dood van een

Anton van Hooff (1943) is klassiek historicus te Nijmegen, redactielid van De Vrijdenker en oud-voorzitter van De Vrije Gedachte.

kameraad door gifgas. Het gedicht eindigt met het bittere

My friend, you would not tell with
such high zest
To children ardent for some desperate
glory,
The old Lie: *Dulce et decorum est
Pro patria mori.*

Menno Wielinga vertaalde:

Mijn vriend, je zou het voorgoed
uit je kop laten
Jonge jongens hunkerend naar helden-
roem,
Zo stomweg die godvergeten leugen
wijs te maken:
Dulce et decorum est pro patria mori.

Er staat in het Latijn echter helemaal niet wat wordt gedacht. Eigenlijk moet al het eerste woord, *dulce*, twijfel wekken: kan het 'zoet of lekker' zijn het leven voor het vaderland te geven? *Dulce* is wel een raar woord in dit verband. Vertalers maken er dan ook

maar 'edel' en 'zalig' van. Goed lezen van Horatius 'gedicht' (*Oden 3,2*) maakt echter duidelijk wat hij wil zeggen. Heldhaftigheid in de krijg is goed voor jongemannen. Voor hen is het heerlijk, *dulce*, voor het vaderland te sterven, maar echte mannenmoed, *virtus*, streeft zulke loze roem niet na. Ware *virtus* begeeft zich ook niet in het moeras van de volksgunst. Weer gaat het Horatius dus om de epicureïsche boodschap: houd je gedeisd, geniet in de privésfeer van een goed leven. Menig vrijdenker moet zich in dit evangelie kunnen vinden.

The Flat Earth Society

Maarten Gorter

Als ik u zou vertellen dat er *echt* nog steeds mensen zijn die geloven dat de Aarde plat is en dat een deel van deze mensen nog zelfs aardig wat onderwijs heeft genoten, dan denkt u wellicht dat ik een grap maak. Het bizarre is dat ik geen grap maak, er zijn nog steeds mensen die geloven dat de Aarde plat is; zij hebben zich verzameld bij een groep die zich de Flat Earth Society (FES) noemt.

Klaas Dijkstra

Dat de Aarde bolvormig is, weten we al sinds de oude Grieken en na de 3e eeuw voor Christus heeft maar een zeer beperkte groep individuen het bestaan van een bolvormige aarde ontkend¹. Een bekende aanhanger van de platte-Aarde-opvatting was de Nederlandse amateurwetenschapper en morosoof Klaas Dijkstra (1895-1969). Hij kwam in 1947 met de bewering dat de Aarde plat was. In 1963 beweerde hij ook dat hij contact had met buitenaardse wezens. Uiteraard werd Dijkstra totaal niet serieus genomen maar opmerkelijk genoeg werd deze Nederlander die eigenlijk bij niemand in Amerika bekend was ineens populair bij een groep die zich de Flat Earth Society noemt.

Dit vreemde genootschap werd in 1956 opgericht door Samuel Shenton en was toen een marginaal clubje met enkele leden. Na de dood van Shenton in 1971 werd Charles K. Johnson voorzitter van de Flat Earth Society en hij wist het

ledenaantal flink te vergroten tot maar liefst 3500. Johnson had sterk fundamentalistisch christelijke opvattingen en nam de bijbel van kaft tot kaft letterlijk. Hij vond dat wetenschappers de vijanden van het geloof waren en dat zij uit waren op de vernietiging van het christendom. Het succes bleek echter maar van korte duur en tegen de jaren 80 had de club nog maar 200 leden. Na het overlijden van Johnson in 2001 leek de FES toch uiteindelijk ten onder te gaan maar toen blies Daniel Shenton (niet verwant aan Samuel) de FES nieuw leven in. Hij moderniseerde de FES door het oprichten van een nieuwe website, een forum en een soort Wikipedia gericht op de platte Aarde. Daniel Shenton ging zich veel minder op de bijbel richten en ging allerlei pseudo/amateurwetenschappers aanhalen waaronder Klaas Dijkstra. Het ledenaantal groeide weer tot 500 in januari 2018.

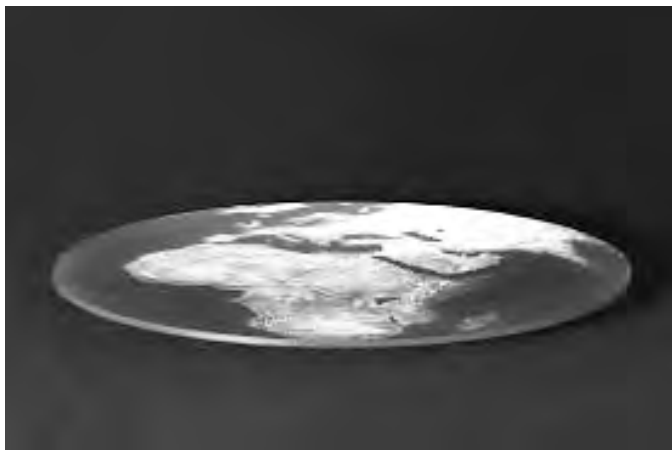
Maarten Gorter (Amstelveen, 1994) is student en redactielid van De Vrijdenker.

The Flat Earth Society en haar kruistocht tegen de wetenschap

U denkt misschien: "Toon een foto van de NASA aan deze mafkezen en de discussie is klaar". Helaas gaat dit niet zo makkelijk, de FES heeft namelijk een paranoïde afkeer tegen de staat. Zij meent dat de overheid constant haar burgers indoctrineert en voorliegt. De foto's van de NASA zijn een hoax en elke wetenschapper zit in het complot volgens de FES.

In tegenstelling tot wat u wellicht denkt zijn niet meer alle leden christen; er zitten ook niet-gelovigen en soms zelfs

¹ Het is een mythe dat de Europeanen in de Middeleeuwen nog geloofden dat de Aarde plat was. Dit komt voort uit de Renaissance en de Verlichting waarin werd gesproken over de "Donkere Middeleeuwen". Er zijn echter wel een aantal christenen geweest tijdens de Vroege Kerk die meenden dat de Aarde plat was, dit waren: Lactantius (245-325), Johannes Chrysostomus (344-408), Diodorus van Tarsus (? - ca 390) en Serverianus (? - 408)

uitgesproken atheïsten tussen. Ik krijg dan ook het gevoel dat de FES eerder een anti-overheidsorganisatie is dan dat het werkelijk om de platte Aarde zelf gaat. De FES zoekt openlijk aandacht in de media en gaat graag in discussie met bekende wetenschappers zoals Neil deGrasse Tyson en Brian Cox. De discussies draaien altijd op hetzelfde uit, de FES geeft extreem simplistische argumenten zoals dat als je naar de horizon kijkt dat die dan compleet vlak is of dat water altijd in rechte lijnen van het ene naar het andere punt stroomt. Als Tyson en Cox dan uitleggen hoe dit komt, reageert de FES altijd op een kinderachtige manier met antwoorden als “hoax”, “nep-nieuws”, “New World Order complot” en “jullie maken deel uit van het complot”. Discussie voeren met zulke dogmatische paranoïde mensen is dan ook totaal nutteloos en Cox en Tyson hebben dan ook eigenlijk geen zin meer om in discussie te gaan. De FES ontkent eigenlijk alles wat er te ontkennen valt van de zwaartekracht tot historische gebeurtenissen zoals de maanlanding maar ook de evolutietheorie.

Bij sommige antwoorden die zij geven in discussies heb ik zeer grote twijfels over of zij het wel echt geloven. Toen iemand vroeg waarom wij dan niet van de Aarde afvallen als de Aarde plat is gaf iemand van de FES het antwoord dat als je naar het einde van de Aarde loopt dat je dan “teleporteert” naar de andere kant. Al beweren de meeste aanhangers dat de noordpool het centrum van de Aarde is en dat de zuidpool de hele wereld omringt zodat je er dus niet kan afvallen, je zou dan “botsen” tegen de “ijismuur”. Vaak beweren zij ook dat er een “firmament”¹ boven de Aarde zit dat nooit doorbroken is en dat wij daarom dan ook nooit in de ruimte kunnen zijn geweest. Verder hebben leden onderling vaak tegenstrijdige

¹ Hier zijn de bijbelse invloeden nog zichtbaar, een firmament is volgens Genesis een koepel die de de Aarde overspant.

opvattingen dus is het moeilijk om te zeggen wat zij nu precies als argumenten gebruiken. Het enige waar zij het eigenlijk allemaal over eens zijn, is dat de Aarde plat is met de vorm van een frisbee en dat de overheid iedereen voorliegt. De meeste leden gebruiken daarom ook de “Common Sense Flat Earth” opvatting, deze houdt in dat eigenlijk 99% van wat je verteld wordt niet waar is en dat je gewoon op je gevoel moet afgaan.

Het gevaar van de Flat Earth Society

Het ledenaantal van de FES mag dan wel beperkt zijn, toch hebben zij op twitter 56.000 volgers². Hun YouTube-kanaal heeft 31.000 abonnees en Mark Sargent, de grote propagandist van de FES, heeft 59.000 abonnees op YouTube. Zij weten dus toch nog van aardig wat mensen de aandacht te trekken. Er zijn zelfs een aantal leden in Nederland, zo was er 2 jaar geleden in Egmond aan Zee nog een Europese bijeenkomst van leden van de FES.

Het grootste gevaar van de FES wordt goed verwoord door Tyson. Clubs als de FES dragen volgens hem bij tot het anti-intellectualisme dat steeds populairder wordt. Wetenschappers worden steeds minder vertrouwd en afgedaan als “dienaren van de staat”. Wat ik ook heel gevaarlijk vind is dat de FES een aantal “beroemdheden” heeft weten te strikken. Zoals de rapper B.o.B., de basketballer Kyrie Irving en de beruchte televisiepersoonlijkheid Tila Tequila³. Zij zijn ook populair bij (zeer) jonge mensen die vaak nog niet helemaal snappen hoe (letterlijk) de wereld in elkaar zit. Jonge mensen kijken ook vaak op tegen beroemdheden en kunnen daardoor sneller onzin als waarheid aannemen als zij het horen van iemand die ze fantastisch vinden.

Er is niet echt een oplossing om de FES aan te pakken, we kunnen hun moeilijk gaan censureren; zij hebben immers ook recht op vrijheid van meningsuiting. De discussie aangaan lijkt ook kansloos, het lijkt mij het beste als wij deze mensen geen aandacht meer geven. Dat is immers ook wat zij graag het liefst willen: aandacht van de media.

² Ik sluit niet uit dat een aantal van deze volgers louter de FES volgt omdat zij graag willen lachen om de absurde meningen die de FES publiceert.

³ Tila Tequila, wier echte naam Thien Nguyen is, had allerlei “taboe-doorkennende” tv-programma’s op de jongeren-tv-zender MTV. Toen haar carrière in het slop raakte, werd zij vooral bekend om haar verheerlijking van Hitler, holocaustontkenning en vriendschap met beruchte Amerikaanse rechts-extremisten. Zij is ironisch genoeg van Vietnamese afkomst maar toch werd zij gekroond door de alt-right als hun “Empress”.

Efficiënter werken aan een betere wereld

Introductie tot effectief altruïsme

Floris van den Berg

‘Een effectief altruïst streeft ernaar om morele illusies en cognitieve denkfouten te vermijden en om op een consistente en rationele manier uit te gaan van morele waarden.’ (p. 40).

‘[...] Een effectief altruïst is niet geïnteresseerd in die eigen gevoelens. Het gaat om de slachtoffers, om wat de slachtoffers willen en voelen.’ (p. 48)

Effectief altruïsme is een recente tak van toegepaste ethiek. Deze nieuwe vorm van ethiek staat mijlenver af van de wereldvreemde ethiek die ik voorgeschoteld kreeg toen ik in Leiden en Utrecht filosofie studeerde. Het idee dat filosofie en ethiek iets te maken zouden hebben met hoe je je leven leeft en hoe je je inzet voor een betere wereld is recent en grotendeels nog steeds iets van buiten de universiteit. Een groot deel van de academische filosofie is gekant tegen het idee dat filosofie activistisch is. Natuurlijk is het van het grootste belang waar dat activisme dan toe moet leiden en wat de rechtvaardiging daarvan is, maar als een rationele argumentatie ergens toe leidt, dan moet je ook bereid zijn de consequenties daaruit te trekken. Althans dat vinden filosofen als Peter Singer en Stijn Bruers. Beiden zijn om te beginnen veganist omdat filosofische argumentatie noodzakelijkerwijs tot veganisme doet concluderen.

Filosoof Peter Singer is een van de grondleggers van effectief altruïsme met zijn boeken *The Life You Can Save* en *The Most Good You Can Do*. Gevolgd door *Doing Good Better* van William MacAskill. Met zijn boek *Beter worden in goed doen. Vergroot je impact met effectief altruïsme* (2018) introduceert filosoof en activist Stijn Bruers effectief altruïsme in het

Nederlands taalgebied. Bij toegepaste ethiek gaat het niet alleen om theorie, maar vooral ook om doen. Zo zijn er organisaties als het Centre for Effective Altruism (CEA) die effectief altruïsme promoten en waar mensen elkaar motiveren en inspireren om meer en effectiever goed te doen. Bruers is oprichter en voorzitter van Effectief Altruïsme België.

Red een kind!

Het standaardidee over ethisch leven is dat je niets slechts doet en dat het lovenswaardig is als je iets goeds voor een ander doet. In Singers inmiddels beroemde gedachtenexperiment van het kind dat in de vijver dreigt te verdrinken is goed doen niet altijd een optie, maar een morele plicht. Immers, als jij langs een vijver komt waarin een kind dreigt te verdrinken, ga je het kind dan proberen te redden door in de vijver te springen, ook als je weet dat dat betekent dat je kosten hebt voor het bederf van jouw schoenen en kleren? Of spring je alleen in de vijver als je oude schoenen aan hebt, maar niet wanneer je je nieuwe dure schoenen aan hebt (die je zo snel niet uit kunt trekken)? Bijna iedereen vindt dat het niet optioneel is om in die vijver te springen, maar dat je dat ook *moet* doen. Goed, *so far so good*. Maar, zo betoogt Singer, als jij het leven van een ander kunt redden zonder levensingrijpende kosten voor jou, dan heb je de morele plicht dat ook te doen. Dus als je voor het geld van jouw nieuwe schoenen een kind in Afrika kunt redden door bijvoorbeeld een malariagnet te financieren, dan heb je de plicht om dat geld te doneren, net zoals je in de vijver zou springen. Veel mensen zullen nu met allerlei bezwaren komen, zoals ‘ja maar dat kind in Afrika zie ik niet, waarom ben ik daarvoor verantwoordelijk?’ of ‘ik weet niet zeker of mijn donatie zal helpen’ of ‘als het niet aan malaria sterft zal

Floris van den Berg (Naarden, 1973) is milieufilosoof aan de Universiteit Utrecht, lid en voormalig bestuurslid van De Vrije Gedachte, lid van het Humanistisch Verbond en donateur van Skepsis.

het wel aan iets anders sterven’. Dit zijn echter allemaal psychologische rationalisaties die geen rechtvaardiging zijn om niet te doneren.

Morele illusies

Het doel van het gedachtenexperiment van Singer is om te laten zien dat morele intuïties niet altijd werken. Hier komen we op het terrein van Stijn Bruers: morele illusies. Het werk van Bruers¹ kenmerkt zich door het zoeken naar een rationele ethiek en het laten zien hoe deze botst met een aantal diep gewortelde en gekoesterde morele intuïties die bij nader inzien niet houdbaar blijken, zoals de intuïtie dat niet-menselijke dieren moreel minderwaardig zijn en dat ze daarom voor elk doel dat wij wensen gebruikt mogen worden. In zijn boek *Morele illusies* (2017) doet Bruers hier uitgebreid verslag van. In *Beter worden in goed doen* bekritiseert Bruers morele illusies rondom goed doen. Ten eerste stelt hij dat het niet moreel optioneel is om een flink deel van je middelen in te zetten voor altruïsme en ten tweede dat het niet altijd effectief is om niet te reflecteren over *waar* je je geld of tijd op inzet, sommige goede doelen zijn wel duizend keer effectiever dan anderen, zo laat hij zien.

Om nog even bij het voorbeeld van het kind in de vijver te blijven. Stel je fietst tussen twee vijvers door. Aan de ene kant steeds het verdrinkende kind en aan de andere kant is een hele kleuterklas in het water in moeilijkheden. Bij deze vijver is

¹ <https://stijnbruers.wordpress.com/about/>

echter een sluis aanwezig en wanneer je die openzet dan stroomt het water er snel uit en is de hele klas gered. Er is geen tijd voor actie in beide vijvers. Niet nadenken over de effectiviteit van moreel handelen zou betekenen dat je net zo'n held bent als je voor het ene kind – dat je niet kent – kiest (en de kleuterklas verdrinkt), of voor de kleuterklas (en het kind verdrinkt). Effectief altruïsme betekent het nadenken over dit soort dilemma's door om te beginnen dergelijke dilemma's expliciet te maken. Het expliciet maken maakt duidelijk dat het vele malen effectiever is om de sluis open te zetten, dan om in de vijver te springen. Door na te denken over goed doen, is het mogelijk om veel effectiever goed te doen dan om zomaar wat te doen.

Zingeving en rationaliteit

Het redden van een kind in nood is voor de redder een zingevende ervaring. 'Vraag maar aan brandweerlieden wat hun meest zingevende ervaring was: die keer dat ze daadwerkelijk een hond of een kind uit de vlammen hebben gered. Het besef iemands leven te hebben gered, is iets om je zo trots over te voelen dat je je het op je sterfbed waarschijnlijk nog zult herinneren.' (p. 1). Echter, ons brein werkt zo dat een concreet geval van het redden van een kind een veel sterker indruk maakt dan het redden van een kind door het maken van een donatie naar een hulporganisatie. Hier komt de filosofie van pas: psychologisch is het verklaarbaar waarom ons brein zo werkt, maar dat is een morele illusie. Als je een kind kunt redden dan kun je een kind redden. En wie een kind redt, ook al is het statistisch, door een donatie te doen aan een hulporganisatie, zou daar best trots op mogen zijn. Een brandweerman krijgt een medaille als hij of zij een kind heeft gered uit een brandend huis, maar degene die geld gireert niet. Een relevant verschil is dat de brandweerman zijn of haar eigen leven op het spel zet en degene die geld overmaakt niet.

In *Beter worden in goed doen* laat Stijn Bruers zien dat je veel effectiever kunt zijn in jouw bijdrage aan een betere wereld als je daar rationeel over nadenkt. Het doel van effectief altruïsme is om een wereld te creëren met minder leed en de vraag daarbij is hoe

jij daar als individu met jouw talenten en mogelijkheden het effectiefst aan kunt bijdragen. Als je dit basisprincipe niet deelt dan vervalt het hele bouw-werk van effectief altruïsme. Maar zoals Singer laat zien, we hebben een zeer sterke intuïtie om een kind van de verdrinkingsdood te redden. We kunnen ons voorstellen dat wij zelf dat kind zouden zijn of dat dat kind ons eigen kind zou zijn. In die gevallen zouden we willen dat het kind gered wordt. Maar datzelfde geldt ook voor kinderen in Afrika die lijden onder armoede en gebrek aan medische zorgen, terwijl wij de middelen hebben om te geven. 'Het verschil tussen effectief altruïsme en het voormalige altruïsme is te vergelijken met het verschil tussen op bewijs gebaseerde geneeskunde en vroegere geneeskunde of alternatieve (niet-werkzame) geneeskunde.' (p. 23)

Morele plicht

Volgens effectief altruïsten hebben wij een morele plicht om leed te verlichten of te voorkomen als wij daartoe de mogelijkheid hebben, maar zonder dat ons eigen geluk in gevaar komt. Peter Singer vat dit utilistische idee samen met zijn slogan *equal consideration of equal interest*. Singer beargumenteert dat het irrelevant is wie er lijdt. Het gaat om het verminderen van leed, waar dat ook voorkomt. Dat betekent dat effectief altruïsme ook over niet-menselijke dieren gaat en het leed dat wij hun aan doen.

Jij zelf hebt ook belangen die meewegen. Het gaat er niet om jezelf weg te cijferen of jezelf op te offeren. We zouden een (seculiere) heilige of held kunnen definiëren als iemand die zich inzet voor de belangen van anderen zelfs als daardoor zijn of haar eigen belang geschaad wordt, bijvoorbeeld als deze persoon wordt vermoord.

Effectief altruïsme gaat niet alleen over geld doneren, maar geld maakt er wel deel van uit. Immers, wanneer onze basale behoeftes zijn bevredigd, kunnen we de rest van het geld besteden aan het helpen van anderen. Omdat geven tot het pijn doet wel wat veel gevraagd is voor de meeste mensen, stelt Singer voor om tenminste 10% van je inkomsten te besteden aan effectief altruïsme. Dat Singer een percentage noemt is op pragmatische

gronden om zoveel mogelijk mensen ertoe over te halen een begin te maken met effectief altruïsme. Maar aan welk goed doel kun je het beste je geld overmaken? Veel mensen zijn cynisch over goede doelen. Gelukkig zijn in de laatste jaren organisaties opgericht die de effectiviteit van goede doelenorganisaties meten, zoals GiveWell. Daar kun je zien hoe effectief jouw geld wordt besteed.

Optimistisch doendenken

Wat ik mooi vind aan effectief altruïsme en het boek van Stijn Bruers is dat het optimistisch is. Het laat zien hoe jij je als individu – of je nu veel of niet veel geld hebt – effectief kunt inzetten voor een betere wereld. Religieuze zingeving wordt vaak gezocht in een hoger doel, maar het redden van een leven is inderdaad een reusachtig zingevende daad. Als je op je sterfbed terugkijkt op je leven, bedenk dan: wat heb ik met mijn leven gedaan? Als je dan kunt denken aan het leed dat je hebt kunnen verlichten en voorkomen, is dat een bevredigende zingevende ervaring.

Bruers is praktisch. Hij is een doendenker. Hij stelt voor om je inkomsten over drie potjes te verdelen. Een potje voor jezelf, een potje voor goede doelen waar je aan gehecht bent en een potje met goede doelen die effectief zijn. Het verschil tussen potjes twee en drie is dat potje twee wellicht helemaal niet effectief is. Geld doneren aan een asiel of voor de training van een blinde-geleidehond is lang niet zo effectief als dat geld besteden aan een organisatie die veganisme promoot waardoor mensen plantaardig gaan eten waardoor vele dierenlevens en dierenleed worden gespaard. 'De organisatie Animal Charity Evaluators heeft eens berekend dat je met een gift van duizend euro ongeveer twee asieldieren kunt helpen, terwijl je met datzelfde bedrag het leed en de dood van misschien wel tienduizend landbouwdieren en zeedieren (vissen en garnalen) kunt voorkomen indien het geschonken wordt aan de effectiefste organisaties die strijden tegen veeteelt en visserij.' (p. 44) Dat is precies waar het in effectief altruïsme om gaat.

De essentie van de filosofie van Stijn Bruers is dat we ons spontane oordeelsvermogen (intuïties) niet altijd

kunnen vertrouwen. Het is hard werken om de intuïties met behulp van de rede te corrigeren. 'Net zoals er optische illusies bestaan en onze zintuigen daarom niet altijd te vertrouwen zijn, zo bestaan er morele illusies en morele blinde vlekken waardoor ons morele oordeelsvermogen niet altijd te vertrouwen is. Die morele intuïties zijn hardnekkige maar inconsistente morele intuïties.' (p. 17)

Leed verminderen

Effectief altruïsme is een poging om leed te verminderen, waar dan ook en bij wie dan ook. Het maakt dus ook niet uit wat voor soort wezen er lijdt. 'Leed is leed, en het maakt niet uit of het gevoeld wordt door een familielid, een landgenoot, een mens ver weg, een persoon in de verre toekomst of een dier in de veeteelt.' (p. 39) Effectief altruïsme is sowieso tegen de intensieve veehouderij. 'Voor de dieren is de veehouderij een soort van eeuwige genocide.' (p. 72) Een eerste stap naar effectief altruïsme is om zelf veganist te worden en vervolgens veganisme te promoten.

Bevolkingsgroei is ook een aandachtspunt in effectief altruïsme. Immers, als er in arme landen minder kinderen zijn, is er minder kans op kindersterfte, armoede en gebrek aan medische zorg. Bovendien drukt de bevolkingsgroei enorm op de draagcapaciteit van systeem aarde. Met het voorkomen dat er veel nieuwe mensen bijkomen, wordt er veel leed voorkomen. Je kunt daarom doneren aan bijvoorbeeld de Marian Stopes Foundation die seksuele voorlichting geeft en anticonceptiva verstrekt.

Effectief altruïsme vereist veel wetenschappelijk onderzoek: waar zit het meeste leed, hoe groot/sterk is dat leed, waar zitten de risico's, welke alternatieven zijn er, welke oplossingen zijn er voorhanden? Een speciale categorie risico's zijn de zogenaamde existentiële risico's. Dat wil zeggen een risico op massa-uitsterving, zoals de Spaanse griep uit 1919, of een wereldoorlog, een atoomoorlog, een meteorietinslag, een reuze vulkaanuitbarsting, klimaatverandering. Trachten te voorkomen van existentiële risico's is ook iets waar effectief altruïsten hun geld en tijd in willen steken.

Cynische reacties

Het optimisme van effectief altruïsme roept nogal eens cynische reacties op van mensen. Maar ook die cynische reacties zijn vaak intuïties die bij nader inzien niet altijd kloppen. Ik noem twee voorbeelden: 'Kijk naar de buitensporig hoge salarissen van directeurs van ngo's! Die verdienen er goud geld mee! Daar wil ik geen geld aan bijdragen.' Bruers introduceert hier ter verheldering het onderscheid tussen efficiëntie en effectiviteit van een organisatie. Efficiëntie is de verhouding tussen de hoeveelheid geld die wordt uitgegeven aan projecten (hulp) en aan de organisatie zelf (waaronder de directeur). Effectiviteit is de verhouding tussen het geld dat wordt gedoneerd en de resultaten. Bijvoorbeeld: Bij organisatie A is berekend dat voor 100 Euro 1 kind gered kan worden, terwijl bij organisatie B voor 10.000 Euro 1 kind gered kan worden. Organisatie A werkt dus efficiënter. Maar het kan zijn dat de directeur bij organisatie A 100.000 Euro verdient, terwijl bij organisatie B de directeur 60.000 Euro verdient. Als er een lijstje wordt gepubliceerd met inkomens van ngo's zullen mensen wellicht geneigd zijn om niet te doneren aan organisaties waar de directeur een hoog salaris heeft. Effectief altruïsme laat zien dat het inkomen van de directeur niet een goed criterium is om een ngo op te beoordelen. Het gaat alleen om de effectiviteit van een organisatie. Die effectiviteit moet zo goed mogelijk met hulp van wetenschappelijke methodes gemeten worden en dat is wat zogenaamde meta-charities doen.

Een andere cynische tegenwerping is, waar Bruers weinig aandacht aan besteedt, is dat ontwikkelingshulp nergens toe leidt, of alleen van de wal in de sloot. Hier zijn twee antwoorden op. Ten eerste, effectief altruïsme is een recente uitvinding. Heel veel hulp is inderdaad niet effectief. Dat zegt wat over effectiviteit, niet over dat we geen hulp zouden moeten geven. We moeten helpen op effectievere wijze. Ten tweede, hulp kan wel degelijk individueel leed verhelpen of voorkomen. In een land zonder stabiele overheid kan hulp aan de bevolking wellicht verlichting bieden, maar dat lost het endemische probleem niet op. In Afrika zijn er maar weinig liberale

democratieën en stabiele en niet-corrupte overheden. Onder deze omstandigheden is het moeilijk om structureel te helpen. De mensen die geboren worden in een van deze landen, kunnen er ook niets aan doen dat ze daar geboren zijn, onder die omstandigheden. Hulp kan voor hun het verschil tussen leven en dood betekenen, of heel veel leed voorkomen of genezen.

Basisrecht

Als basale morele waarde poneert Bruers, in navolging van Kant, het basisrecht. Dat is het recht om niet tegen je wil gebruikt te worden als middel voor de doelen van anderen. Verkrachting, slavernij of veeteelt zijn vormen van schendingen van dit basisrecht, want de daders gebruiken telkens de slachtoffers als louter middel, tegen hun wil. Bruers gebruikt effectief altruïsme om dat basisrecht te beschermen van alle wezens die kunnen voelen, dus inclusief alle mensen op de wereld, alle voelende wezens en toekomstige generaties.

Doe goed!

Beter worden in goed doen is als een trainingshandleiding voor mensen die een triatlon willen doen. De meeste mensen zijn al blij als ze vijf kilometer hardlopend kunnen volbrengen. Het percentage triatleten is erg klein. Natuurlijk zouden veel meer mensen dat kunnen doen, als ze zouden willen en als ze effectief zouden trainen. Alleen willen de meeste mensen helemaal geen triatlon volbrengen. De gedachte alleen al is uitputtend. Zo is het ook met effectief altruïsme. De meeste mensen hebben helemaal geen zin om altruïstisch te zijn. Ze zullen wel een kind uit een vijver redden, maar het maakt ze niks uit dat hun morele intuïties inconsistent zijn. Een essentieel verschil tussen trainen voor een triatlon is dat de atleet het voor zichzelf doet, terwijl de altruïst anderen wil helpen. We kunnen allemaal morele triatleten zijn en veel meer en effectiever goed doen. Het mooie is dat het minder inspanning kost dan om te trainen voor een triatlon, de wereld wordt er beter van en jij hebt er een zinvol leven voor terug. Er is dankzij jou minder leed in de wereld.

21 keer niet overtuigd door God (2, slot)

Joseph H. McKenna

Wonderen zijn niet overtuigend

ALLE oude religies staan bol van de wonderverhalen. Zijn ALLE oude religies die wonderverhalen hebben daarom waar? Geloof je in veel goden omdat polytheïstische religies veel wonderverhalen hebben? Wonderen zijn fictief in alle religies. Wat de hedendaagse beweringen betreft dat God lichamelijke ziekten geneest, waarom geneest God geen amputaties door het laten groeien van ledematen? Is dat te moeilijk voor God om te doen? Waarom zien we geen afgedankte prothetische ledematen naast afgedankte krukken bij 'faith healing'-evenementen?

Geopenbaarde heilige boeken zijn niet overtuigend

Geen van de boeken is evident van goddelijke hand. Menselijk talent kan ze allemaal verklaren. Mensen van één religie erkennen de onthulde beweringen van het heilige boek van een andere religie niet, en sceptici twijfelen eenvoudigweg aan alle heilige boeken. Bovendien is een deel van het materiaal in welk oud heilig boek dan ook onwaar en vaak ethisch beneden peil volgens hedendaagse normen.

God is geen overtuigende oorzaak van het universum

God is geen oplossing voor de oorsprong van het universum, maar slechts een andere laag van mysterie. Wat veroorzaakte God? Het is geloofwaardiger dat een materieel universum is voortgekomen uit al bestaande materie of energie dan uit een niet-materiële Geest.

God is geen overtuigende verklaring voor ontwerp in de natuur

Natuurlijke selectie verklaart de schijn van ontwerp in de natuur. Trouwens, als een gecompliceerd ding (de natuur) een verklaring nodig heeft in de vorm van een Ontwerper (God), heeft het gecompliceerde ding genaamd "God" dan geen verklaring in de vorm van een ontwerper nodig? Wie heeft de Ontwerper God ontworpen? Nog een grotere Ontwerper God? En wie heeft die Ontwerper God ontworpen?

God is geen overtuigende verklaring voor moraliteit

Morele regels ontstonden los van religie en kwamen voort uit de coöperatieve, altruïstische en tot zelfbeheersing leidende neigingen van onze soort, die allemaal werden gebruikt door de natuurlijke selectie om onze soort te helpen slagen. Geen God heeft ooit de mensheid een morele regel gegeven. Volwassen mensen verbeterden hun morele wetten met vallen en opstaan en socialiseerden kinderen in de regels van de beschaving. Kinderen absorbeerden de regels als 'geweten' en groeiden op terwijl ze de morele regels naleefden. Religie kwam alleen maar voorbij en legitimeerde moraliteit door te claimen dat de morele regels van de Goden kwamen. 'Schuld' doet zich voor bij elk gedrag dat stijdig is met het sociaal ingeplante 'geweten'. Ook zijn niet-gelovigen in God even

moreel als religieuze mensen, en sommigen zijn moreler. Ook bieden hoog aangeschreven moralisten als Boeddha en Aristoteles en alle moderne seculiere moralisten een door-dachte, hoogstaande moraliteit zonder enige beroep op een God.

Het aantal gelovigen in God is geen overtuigend 'bewijs' van God

Miljoenen, zelfs miljarden, zijn eerder fout geweest. In vervlogen tijden had iedereen ongelijk over veel dingen: de vorm van de aarde, de oorzaken van de ziekte, de slavernij. Duizenden jaren lang was bijna iedereen polytheïstisch.

Dat de wereld baat heeft gehad bij het geloof in God is niet overtuigend

Monotheïsme is de stimulerende kracht geweest achter de dood van miljoenen en miljoenen mensen, en religie heeft psychologisch schadelijke effecten gehad, bijvoorbeeld door het creëren van onechte misdaden zoals masturbatie en homoseks.

Theïsten zijn het te veel met elkaar oneens (en dat maakt God niet overtuigend)

Het bestaan van honderden (eigenlijk duizenden) theïstische secten suggereert dat geen van hen waar is. Als er een God is en God heeft gesproken, zou de wereld dan niet overtuigd eensgezind zijn wat God betreft? In plaats daarvan hebben we een kakofonie van dissonante stemmen.

God is niet grappig (en dat maakt God niet overtuigend)

Geen beeld van God in welke religie dan ook geeft God weer als bezitter van een gevoel voor humor en humor is een zeer grote deugd die mensen prijzen. God zou naar verluidt alle andere menselijke deugden in een oneindige mate hebben. Wij zijn goed en God is oneindig goed. Wij zijn slim en God is oneindig slim. Wij zijn vriendelijk en God is oneindig vriendelijk. We zijn geestig en grappig, dus waarom is God niet oneindig geestig en grappig? Waarom kan God de grappigste grap die iemand ooit heeft gehoord niet vertellen – een grap die zo grappig is dat je je er letterlijk dood om zou lachen? (Zie George Smith¹ hierover.)

Godgeloof wordt vanuit natuurlijke oorzaken verklaard (en dat maakt God niet overtuigend)

Moderne academische disciplines zoals antropologie, psychologie, sociologie, evolutionaire biologie en evolutionaire psychologie, verklaren op adequate wijze de opkomst en het succes van religie en godgeloof. In de prehistorie leidde eenvoudige onwetendheid over natuurlijke oorzaken ertoe

¹ Schreef: *Dad Jokes: Jokes So Bad, They Are Funny* (noot van de redactie).

dat mensen veronderstelden dat er dingen waren die boven-natuurlijke oorzaken hadden. En toen natuurlijke oorzaken uiteindelijk door nieuwe wetenschap werden ontdekt, ging een deel van de bovennatuurlijke God in rook op. Men dacht duizenden jaren dat God in een strijdswagen de zon langs de daghemel sleepte. Toen kwamen astronomie en kosmologie en astrofysica om uit te leggen hoe het werkelijk komt dat je de zon aan de hemelkoepel ziet bewegen. Er wordt al duizenden jaren gedacht dat God of demonen ziekten veroorzaakt/-zaken. Toen brachten medische wetenschap en biologie ziektekiemen aan het licht. Er werd gedacht dat God alle regenbogen schilderde. Toen kwamen meteorologie en optica met de ware verklaring. Enzovoort. Psychologie heeft geloofwaardige ideeën over de opkomst van de 'Vader-figuur' God.

God is geen 'zekerheid' wanneer competente denkers aan God twijfelen

Honderden miljoenen mensen op aarde hebben geen godsgeloof. Dat is geen triviaal aantal mensen. Tientallen miljoenen Amerikanen twijfelen aan God. En dat is ook geen triviaal aantal. De kwaliteit van veel van de intellecten die twijfelen aan God verdient aandacht, omdat velen hoog opgeleid zijn en sommigen zelfs genieën zijn. Gedurende een jaar of duizend geloofden ALLE intellectuelen en genieën (100%) in het Westen (waarschijnlijk) in God. Vandaag de dag gelooft een meerderheid van onze intellectuelen en genieën (60%? 70%?) niet in God (de meeste Nobelprijswinnaars, de meeste topwetenschappers.) Ook al is hun intelligentie niet onfeilbaar en ook al kunnen ze het mis hebben, deze mensen zijn niet slecht en ze zijn niet ongelovig als een excuus om 'ongehoorzaam te zijn aan God' en immoreel te handelen. Ze hebben

echte problemen met geloven in het idee van God, zoals betoond in deze lijst met 21 punten. Zoals Emerson over hen zei, is hun scepticisme niet ongerechtvaardigd of wetteloos, maar legt het reële beperkingen op aan uitspraken die het bestaan van God bevestigen.

Godgeloof kan een vroege fase in de menselijke evolutie zijn

Cro-Magnon mensen dachten dat ze op het toppunt van menselijk overwicht stonden (en dat was ook zo!) Zij hadden hun goed ingerichte grotten, hun rafelige kleding, hun gegrom, hun woeste gebaren, hun vermogen om tot vijf te tellen. Maar 30.000 jaar zijn verstreken sinds de Cro-Magnons; homo sapiens is sindsdien aardig wat verfijnder geworden. Wat zal een volgende periode van 30.000 jaar de mensheid brengen? En nog eens 30.000 jaar daarna? En nog eens 30.000 daarna? Jij en ik zijn niet laat in het verhaal van de mensheid beland: we zijn gekomen nu de mensheid nog in de kinderschoenen staat. We zijn fris bedauwd. En we moeten nog veel evolueren. Geen van de hedendaagse religies zal overleven. Religie zelf zal ook niet overleven. Godgeloof zal worden gezien als een door de mens gemaakt hulpmiddel waaraan de mensheid is ontgroeid (zoals een kind ontgroeit aan een fopspeen). Godgeloof is niet aangeboren aan de mens, noch is het noodzakelijk voor het menselijk welzijn, en het bewijs hiervan wordt gevormd door de miljoenen en miljoenen mensen die niet geloven in God en die niet voelen dat er iets in hun leven ontbreekt zonder God. (De meest seculiere landen hebben de meest beschaafde samenlevingen, zoals de Scandinavische landen.) Over 30.000 jaar zal niemand meer geloven in God, net zoals nu niemand meer gelooft in de Goden van het oude Griekenland en Rome.

Cultuurmarxisme

Anton Mullink

Graag wil ik me aansluiten bij het commentaar van Maarten Gorter op de verhalen over cultuurmarxisme van Floris van den Berg.^[1] Maarten Gorter haalt de visie van Casper Thomas (journalist van de Groene Amsterdammer, ook zo'n cultuurmarxist!) aan, die in het VPRO-interviewprogramma Buitenhof uitlegt dat cultuurmarxisme een complottheorie is, vergelijkbaar met het cultuurbolsjewisme in de Nazi-periode. Alles wat links is, zou heulen met de Islam. Politiek correcten zouden uit zijn op de vernietiging van de westerse cultuur. Ik wil me niet

beperken tot de kritiek op Sid Lukkasen. Hij is een van de auteurs van de essays in 'Moord op Spinoza'. Hij steunt Ben Carson, een rechts-christelijke tv-evangelist. Ik heb tal van bedenkingen bij de teneur van zijn verhaal. Geen toeval dat Van den Berg ook EO-journalist Emerson Vermaat aanhaalt voor zijn betoog. De EO-prediker vreest dat het einde van de monopolie-positie van de christenen zijn einde nadert.

In verschillende toonaarden en gebruikmakend van allerlei ter zake dienende boeken met ideeën die zijn

Anton Mullink (Vorden, 1938) was ooit franciscaan, missionaris en kapelaan, wil nu uitdragen hoe weids het perspectief is van het seculiere denken. Is o.a. werkzaam geweest in de verslavingszorg.

gedachtegang ondersteunen, gaat Floris van den Berg cultuurmarxisme te lijf. Het lijkt op de wijze waarop christelijke geloofsverdedigers opkomen voor hun geloof. Zij maken altijd gebruik van dezelfde circulaire redenering, ook wel 'special pleading' geheten. Als je hen vraagt waarom ze

geloven is hun antwoord: omdat het in de bijbel staat. Ik beken eerlijk dat ik in deze zaken minder belezen ben dan Floris van den Berg maar niettemin is er heel wat kritiek te leveren op zijn FvD en PVV-achtige doodoeners. Om zijn visie te ventileren gebruikt hij als kapstok de boekbesprekingen van 'Moord op Spinoza' ^[iii] en 'Cultuur-marxisme' ^[iiii], beide geschreven onder redactie van o.a. Paul Cliteur. Geen wonder, gezien het feit dat de PVV-ideoloog Paul Cliteur tot zijn bewonderde leermeesters behoort. Door toedoen van het cultuurmarxisme zou de ondergang van de westerse cultuur voor de deur staan. Hij stelt dat als een links-georiënteerde krant deze boeken positief beoordeelt hij zich zou abonneren op zo'n krant. Merkwaardig dat hij van een beoordeling bij voorbaat verwacht dat deze positief is. Dient een beoordeling niet primair kritisch te zijn? In elk geval ben ik geneigd om van een krant, waar ik een abonnement op heb en die genoemde boeken positief beoordeelt, mijn abonnement op te zeggen. Ik zal uitleggen waarom.

Angstpsychose

Uit de boekrecensies van Floris van den Berg noch uit zijn eigen verhaal krijg ik een helder beeld over de precieze inhoud van dit begrip cultuurmarxisme. Schaamte over ons slavernij- en kolonisatie-verleden zou onze cultuur ondermijnen. En dan wordt natuurlijk een persoon als prof. Gloria Wekker, die deze slavernijgeschiedenis genadeloos aantoon, weggezet als iemand die onze cultuur ondermijnt. Dat noem ik nog eens schaamteloos. Duidelijk is in elk geval dat de critici van het cultuurmarxisme met een beschuldigende en moraliserende vinger wijzen naar iedereen die ook maar iets positiefs over de Islam durft te zeggen of de islam gelijke rechten wil geven als de andere religies. Moeten we morgen op de stoep gaan liggen bij de burgemeesters van Rotterdam en Arnhem? Van den Berg neemt klakkeloos de angstpsychose van Wilders over betreffende de dreigende islamisering van onze westerse wereld. Wij zouden overspoeld worden door hordes mensen die een godsdienst aanhangen die totaal in strijd is met onze westerse beschaving. Hij neemt schaamteloos gedachten van Paul Cliteur en Thierry Baudet over

om te wijzen op het naderende onheil: de ondergang van onze westerse beschaving. Meestal wordt dan met beschaving bedoeld onze zogenaamde westerse beschaving gefundeerd op joods-christelijke waarden. Stilzwijgend wordt dan verondersteld dat jodendom en christendom 'door de Verlichting heen gegaan' zijn. Vergeet dat maar. Een genuanceerd atheïst als Herman Philipse weet wel beter. 'Verlichte theologen verwerpen het hierna maals, het scheppingsverhaal en soms zelfs de goddelijkheid van Christus. Toch zullen ze de desbetreffende bijbelteksten niet willen afschrijven. Met grote vindingrijkheid herinterpreteren ze dergelijke passages 'symbolisch' en ze zien de bijbel als een geheel van inspirerende verhalen, dat als referentiekader fungeert voor onze cultuur.' ^[iv] Wilders' steun aan Israël lijkt de auteur niet te deren. De steun van de Amerikaanse joodse lobby vind ik even vreemd als de financiële steun van Saoedi Arabië aan de moslimgemeenschap hier. Dat de joodse gemeenschap besnijdenis van kleine jongens als inwijdingsritueel handhaaft lijkt al evenmin voor hem een aanleiding de ideologie van Wilders af te wijzen. De positie van vrouwen bij de joden is nauwelijks anders dan die bij de orthodoxe islamieten.

In Myanmar moeten Islamieten op hun hoede zijn voor de boeddhisten en in China zijn de islamitische Oeigoeren hun leven niet veilig voor de seculiere Chinezen. Christen-fanaten die abortusartsen vermoorden en homoseksuelen aanvallen, worden voor het gemak maar even niet genoemd. Ook zonder het antisemitisme in de Duitse christelijke kerken was de holocaust niet mogelijk geweest. De rol van de christenen bij de genocide in Rwanda was groot.

Algemeen menselijke rechten zijn vaak bevochten na veel weerstand uit religieuze hoek. Nog steeds wordt deze zogenaamde westerse beschaving als dominant beschouwd. Paul Cliteur en Floris van den Berg zijn deze bubbel kennelijk niet ontgroeid.

Arrogantie

Een andere groteske vergissing is dat het hele westen zich de normen van de Verlichting eigen gemaakt zou hebben. Het westen meet zich de superieure arrogantie aan de wijsheid in pacht te

hebben, precies zoals religies doen. Ook de suggestie dat het rijke westen de welvaart te danken zou hebben aan zichzelf en het seculiere denken is een grove misvatting. Wij hebben welvaart verworven mede dankzij onze koloniale geschiedenis, inclusief de beschamende slavenhandel die miljoenen mensen het leven heeft gekost. Om het nog een graadje erger te maken: Het verzet van Oost-Europese landen tegen asielzoekers en andere immigranten is hoofdzakelijk ingegeven door de wens ons zogenaamde christelijke cultuuroord te beschermen. Het electoraat van Wilders en Baudet deint mee op deze discriminerende golf.

Van den Berg spreekt terecht zijn afschuw uit over de gruwelijke moord op Theo van Gogh. In dezelfde lijn veroordeelt hij de hele Islam. Ik mis in zijn verhaal, net als bij Paul Cliteur en zijn epigonen, elke nuance. Religies verschillen in essentie niet van elkaar. Ik vind het volslagen onterecht dat één religie steeds de volle laag krijgt. Natuurlijk zijn islamitische terroristen verachtelijke barbaren. Elke gewone islamiet zal dat beamen. Ik denk dat de argumenten die o.a. door Cliteur werden aangehaald om een radicale imam te veroordelen, evengoed opgaan voor de haatpreken van Wilders tegen de Islam en Marokkanen. Vanzelfsprekend is het vreselijk dat Wilders in zijn vrijheid van meningsuiting beperkt wordt en daardoor voortdurende beveiliging nodig heeft. De anti-islam stemming die door Wilders en Le Pen gestimuleerd wordt, is niettemin wel mede oorzaak van radicalisering van veel gewone islamieten. Door de voortdurende eenzijdige aanval op hen voelen ze zich hier niet thuis en worden ze ontvankelijk gemaakt voor de verhalen van radicale predikers. Ik ben geen islamiet en vind de Islam net als alle religies niet alleen onredelijk maar ook absurd. Maar ik ben er voorstander van religies te gedogen, maar dan ook alle religies, binnen het kader van de wet. In die zin hebben Islamieten en Hindoes ook recht op hun eigen scholen en universiteiten net als de katholieken en andere christenen, als ze het zelf maar bekostigen. Het voortbestaan van scholen en universiteit op religieuze basis is volslagen onterecht; daarover verschil ik niet van mening met van den Berg.

Geweld

Nog een andere overweging om de strijd tegen zogenaamde cultuurmarxisten onzinnig, onredelijk en contra-productief te vinden, is het geweld dat tegen cultuurmarxisten gebruikt werd door Anders Breivik die zich o.a. door de verhalen van Wilders geïnspireerd voelde. De moord op een dwarse publicist als Theo van Gogh is walge-lijk, maar het ongenadig neermaaien van tientallen linkse idealisten door een verdediger van de zogenaamde westerse beschaving is een gruwelijk veelvoud van zo'n moord. De bloedige strijd van de joodse kolonisten tegen de Palestijnen is een ander argument tegen de pretenties van het joodse geloof. Liberale modernisten als Cliteur en Van den Berg hoor je er niet over. Daarnaast is het goed te beden-

ken dat tijdens de Balkan-oorlog duizenden islamieten vermoord werden door de christelijke terroristen als Karadžić en Mladić. Hoofdschuldige Karadžić kreeg na deze barbaarse moorden bij zijn vlucht wel onderdak bij christelijke kloosters!

Verder denk ik dat de strijd tegen het denkbeeldige spook van cultuurmarxisme haat en agressie tegen islamieten en moskeeën aanwakkert. Lang leve onze liberaal democratische rechtsorde. Deze beweging zal reactionaire christelijke regeringsleiders van Hongarije en Polen alleen maar de wind in de zeilen geven. Willen de bestrijders van cultuurmarxisme heel Nederland in de armen drijven van de PVV en Pegida? Realiseren de kruisvaarders tegen het cultuurmarxisme zich dat zij met hun eenzijdig inhak-

ken op de Islam stelselmatig de hand boven het hoofd houden van onze 'joods-christelijke' beschaving? Willen zij zich eigenlijk aansluiten bij de gelovige en twitterende trollen als Trump en Putin, met hun aanvallen op de Islam en propaganda voor de PVV? Waarom bijvoorbeeld ook 'Zwarte Piet' niet gewoon de deur uitgooien?

Als ik de boeken *Moord op Spinoza* en *Cultuurmarxisme* in mijn boekenkast zou vinden, zou ik ze onmiddellijk bij het oud papier gooien.

[i] De Vrijdenker 2018-06 p.7

[ii] De Vrijdenker 2018-05 p.13

[iii] De Vrijdenker 2018-06 p.12

[iv] *Filosofische polemieken*, door Herman Philipse, p.72 Uitgev. Bert Bakker 2009.

Vrijdenkersdag 2018

René van Elst

De Vrijdenkersdag van dit jaar werd gehouden in het Utrechtse Congrescentrum De Domstad.

Ca. 50 belangstellenden waren, ondanks het zonnige en warme weer, aanwezig bij dit geslaagde evenement, dat door voorzitter Stanley Bakker is georganiseerd.

Na Stanley's welkomstwoord kregen vier gasten van naam achtereenvolgens elk ca. een kwartier spreek- en PowerPoint-tijd van moderator **Wim Berkelaar** om hun visie te geven op het onderwerp wetenschap en geloof.

Dr. Anton van Hooff (1943), classicus, auteur, vrijdenker, oud-voorzitter van DVG.

Hr. Van Hooff noemt zijn klassieke achtergrond een belangrijke inspiratie voor zijn ongelooft. Hij weet wat geloven inhoudt, na tot zijn studietijd gelovig te zijn geweest (voor meer daarover zie De Vrijdenker 2018-05 p. 19). Zijn advies is om je heilig boek goed te lezen, als je van je geloof wilt afvallen. Hij behandelt onder meer de vraag 'Wat is geloof?'

en wijst daarbij op onlogische, ongeloofwaardige en onderling tegenstrijdige elementen in het Nieuwe Testament. Je gelooft ongeloofwaardige dingen en daardoor bewijs je je geloof. Let steeds op in welke betekenis het woord geloven wordt gebruikt. Geloof in openbaring etc. staat tegenover kennis waar je argumenten voor hebt. Een wetenschapper die gelooft, lijdt aan cognitieve dissonantie.

Op de vraag 'wat is respect?' antwoordt Van Hooff: Iemand in zijn waarde laten en hem zijn vrijheid – ook om te geloven – gunnen. Maar ontzag voor geloof en geloofsuitingen is misplaatst. Gelovigen aanvaarden vormen van onrecht, zoals medisch niet noodzakelijke besnijdenis. Weinigen komen daartegen in verzet, gegijzeld als men is door de eis van respect voor geloof.

Prof. Dr. Chris Kruse (1952), biochemicus, bijzonder hoogleraar geneesmiddelenonderzoek.

Hr. Kruse vindt dat geloof en wetenschap elkaar prachtig aanvullen, al zijn het heel verschillende dingen. In wetenschap draait het om falsifiëren maar in geloof niet en nog minder om verifiëren. Hij presenteert zeven stellingen (hier ietwat verkort geformuleerd) en licht die toe:

René van Elst (Amsterdam, 1950) is gepensioneerd Human Resources medewerker, opgeleid als socioloog en (deels) jurist, hoofdredacteur en opmaker van De Vrijdenker en donateur van Skepsis.

1. Geloven gaat over zeker weten van dingen die je niet kunt begrijpen; wetenschap gaat over onzeker weten van dingen die je wel kunt begrijpen.

2. Wetenschap serieus nemen betekent respectvol wantrouwen van interpretaties van waarnemingen.

3. Voor de vorming van het gestructureerde heelal en de precies

afgestemde natuurconstanten is schepping door een ontwerper een even (on-)waarschijnlijke rationele hypothese als een oerknal.

4. Idem als we het hebben over het ontstaan van leven, de verwantschap tussen de soorten en de evolutietheorie.

5. Met de evolutietheorie is niets mis, maar zowel evolutionisme als creationisme als levensbeschouwing zien voorbij aan niet welgevallige informatie.

6. De Bijbel gaat boven menselijke gedachten uit en leert dat alles is ontstaan door actief ingrijpen van God. Het neo-darwinisme heeft geen enkele bevredigende verklaring van zaken als het ontstaan van leven, zelfbewustzijn en ethiek.

7. Wat scheppen inhoudt is voor ons onmogelijk te begrijpen.

Prof. dr. Piet Borst (1934), arts-biochemicus, moleculair bioloog en kankeronderzoeker, was o.m. wetenschappelijk directeur van het Nederlands Kanker Instituut en het Antoni van Leeuwenhoekziekenhuis.

Het lijkt hr. Borst evident dat wetenschappers kunnen geloven. Ook is wetenschap verenigbaar met religie; zo heeft de theologie ons vrijdenkers veel munitie aangeleverd.

Met name Steve Gould heeft betoogd dat wetenschap en religie elkaar niet overlappen. Maar in feite ontkrachten de resultaten van wetenschappelijk onderzoek steeds meer van wat tot het domein van het geloof werd gerekend. Denk bijv. aan het onderzoek bij primaten naar de biologische grondslag van empathie en ethiek.

Is religie erfelijk? Nee, het is puur een zaak van opvoeding, omgeving en indoctrinatie. Indoctrinatie is iets natuurlijk, wij zijn geprogrammeerd om te geloven wat onze ouders en familie ons vertellen; voor primaten is dat essentieel voor het zelfbehoud.

Decennialang leek religie hier een aflopende zaak, maar van de moslims in ons land is de tweede generatie juist toenemend religieus. Komt dat doordat wij niet aardig genoeg voor hen zijn?

Francis Collins (boek *The Language of Science and Faith*) is een goed voorbeeld van iemand die niet alleen zijn geloof maar ook de wetenschap serieus neemt en breekt met de 'God van de gaten'. Collins meent dat we al een eind op weg zijn met begrijpen hoe het leven ontstaan is.

We moeten respecteren wat mensen als hun 'roots' en identiteit voelen, ook als het om geloof gaat, maar we moeten wel blijven proberen mensen die nog op het verkeerde spoor zitten, te overtuigen van onze inzichten, die gebaseerd zijn op de wetenschap.

Dr. ir. Cors Visser (1976), (godsdienst-)socioloog, directeur van ForumC, voordien van het christelijk studiecentrum ICS.

Ook voor hr. Visser is het duidelijk dat een wetenschapper kan geloven.

De statistieken wijzen overigens wel uit dat er onder wetenschappers minder gelovigen zijn dan onder de hele bevolking. Het idee dat wetenschap en geloof op voet van conflict met elkaar leven is een mythe van wetenschapsjournalisten. De meeste wetenschappers zien geen conflict. Waar zouden zich problemen kunnen voordoen? Nauwelijks in verschillen tussen door gelovige en niet-gelovige wetenschappers gestelde vragen. Niet in verschil in methoden. Over het algemeen ook niet in getrokken conclusies.

Volgens atheïst John Gray hebben bij de vrijdenkers dogma's over vooruitgang en vergoddelijking van de wetenschap de plaats ingenomen van de christelijke leer en is het atheïsme een gesloten systeem geworden.

Een wetenschapper mag niets bovennatuurlijks in zijn wetenschap invoeren en is eigenlijk een methodische atheïst; hij mag niet zeggen 'dat snap ik niet, dan zit God er wel achter.' Dat betekent niet dat er niets bovennatuurlijks, dat er geen God is.

Wetenschap en geloof kunnen prima samengaan; veel mensen zien het te zwart-wit.

Na de pauze leidde Wim Berkelaar op voortreffelijke wijze een panel-discussie tussen de vier heren, waarna het publiek hen kon bestoken met prangende vragen, die welwillend beantwoord werden. De bijeenkomst werd afgesloten met passende woorden van de voorzitter, envelopjes en bloemen voor de sprekers en met verdiend applaus.

Voor degenen die nog niet de late middagzon wilden opzoeken, was er een gezellige borrel, waarbij bleek dat er nog meer dan genoeg te bediscussiëren was.

De hele middag is te zien en horen in drie video's op YouTube:

DEEL 1 (Van Hooft en Kruse):

<https://youtu.be/wIKApbyC3XU>

DEEL 2 (Borst en Visser):

<https://youtu.be/HnMWanhpBRw>

DEEL 3 (debat en publieksvragen):

<https://youtu.be/XX5mvvQccbo>

Zelf en wereld volgens Montaigne (12, slot)

Over het geheugen, geweld en oorlog

Sicco Polders

In zijn essay *Over boeken* beweert Montaigne: “Ook al heb ik wel enige belezenheid, een geheugen heb ik volstrekt niet.”¹ Mij laat het geheugen ook in de steek en niet alleen op het gebied van literatuur. Alles voor mijn tiende levensjaar is in duisternis gehuld. Wel meen ik mij een val met mijn fiets te herinneren. De foto die een dag later van mij werd genomen, een klein jochie dat droevig de camera inkijkt met één knie in het verband, staat mij in ieder geval helder voor de geest, maar herinner ik mij de val zelf nog? Ik heb ergens gelezen dat eerste herinneringen meestal pijnlijke momenten waren.

Een onfeilbaar geheugen

Het geheugen is fascinerend. Het is wispelturig, feilbaar en fundamenteel. Herinneringen maken deel uit van onze biografie. Zou er zonder een geheugen wel een leven zijn? Sommige herinneringen verdwijnen, terwijl we ze willen koesteren, sommige willen we vergeten, maar komen desondanks naar boven, meestal op een onverwacht moment. Er bestaan ook mensen die nooit iets vergeten. In het korte verhaal *Funes el memorioso*² vertelt de Argentijnse schrijver Jorge Luis Borges over de Uruguyaanse jongen Ireneo Funes die een onfeilbaar geheugen heeft. Ireneo brengt de dagen doorgaans in het donker door om zijn indrukken te beperken, aangezien hij ze tot in de scherpste details onthoudt. Hij herinnert zich niet alleen elk blad aan elke boom, maar tevens alle keren dat hij een blad aan een boom heeft gezien of het zich heeft voorgesteld. Zijn hoofd wordt bevolkt door alles wat hij

ooit heeft waargenomen. Normaal denken lukt hem niet, want daar is overzicht voor nodig, abstractie en generalisatie; voor hem onmogelijke zaken in zijn wereld vol details. Het doet hem verzuchten: “Mi memoria, señor, es como vacadero de basuras.” (Mijn geheugen, meneer, is als een vuilstortplaats.)

Borges’ personage is fictief, maar de ‘handicap’ hypermnésie niet. De Rus Solomon Sherashevsky (1886-1958) leed eraan. Hij was waarschijnlijk de mens met het beste geheugen ooit. Sherashevsky begon als journalist, trad later op als geheugenkunstenaar en eindigde als taxichauffeur in Moskou. Een normaal gesprek voeren kon hij amper vanwege de vele afleidende details die in zijn hoofd bleven rondzingen. Het nemen van een beslissing was een eindeloze lijdensweg omdat hij niet alleen alle informatie opnam en overwoog, maar ook niet in staat was de informatie te ordenen op belang. De weg in de stad kende hij echter als geen ander.

Een herinnering

Dan is een feilbaar geheugen wenselijker. Dat oud-wereldkampioen dammen Ton Sijbrands in twee dagen tijd 32 partijen blind simultaan speelt, zonder er één te verliezen, en toch een briefje nodig heeft bij het boodschappen doen, is zijn geluk. Maar feilbaarheid kan wel een nadeel zijn, zoals wanneer het geheugen onbetrouwbaar blijkt. Zo lijkt een indrukwekkende gebeurtenis korter geleden en kan een traumatische gebeurtenis ervoor zorgen dat de herinnering niet overeenkomt met wat er werkelijk is gebeurd. Neem een gebeurtenis uit mijn vroege jeugd, die mij nog wel helder voor de geest staat. Zo helder, dat ik eerder denk dat het vijftien, dan vijfenveertig jaar geleden heeft plaatsgevonden. En heeft mijn

toenmalige angst de herinnering beïnvloed? Met mijn moeder en oudere broer woon ik op de tweede etage van een laag appartementencomplex in Amsterdam. Het jongste zoontje van de onderbuurman is mijn ‘voetbalmaatje’. Op een dag roept zijn vader ons naar boven. Bij binnenkomst grijpt hij zonder enige reden zijn zoon en terwijl ik in de deuropening als verlamd sta toe te kijken, houdt hij hem in een ijzeren greep en geeft hem een genadeloos pak slaag. Met zijn vuist slaat de buurman mijn machteloos schreeuwende vriendje van net tien, tot deze volledig van de kaart alles laat lopen. Jaren later zal de man in een delirium terecht komen, waarbij hij in zijn onderbroek op straat niemand in het bijzonder staat uit te schelden. Diezelfde avond nog wordt hij dood aangetroffen op zijn vaalblauwe leren bank, met binnen handbereik een fles jonge jenever.

Volgens de twee natuurwetten van Montaigne was deze man een aberratie van de natuur. Behalve dat elk dier zichzelf in stand wil houden, is er volgens Montaigne “...de liefde die de vader zijn kroost toedraagt.”³ Ik geloof niet dat er een natuurwet is die zo vaak wordt gebroken, maar dat geldt niet voor Montaigne als kind en evenmin als vader. In zijn jonge jaren voelde hij slechts tweemaal de roede en zijn

Sicco Polders (1966) is filosoof. Hij geeft colleges, onder meer voor de Universiteit van Amsterdam, op het gebied van ethiek en wetenschapsfilosofie. Hij is een bewonderaar van Montaigne, Kant, Schopenhauer en Nietzsche. De tekst maakt deel uit van de recent verschenen bundel 'Met Montaigne in het achterhoofd' (ISBN: 978 90 8759 780 1).

¹ Montaigne, *Essays*, vert. Frank de Graaff, Uitg. Boom: Amsterdam, 2001, p. 475.

² Vrij vertaald *Funes de allesonthouder* uit: Borges, J.L., *Narraciones*, Salvat Editores, 1982.

³ ME p. 450.

eigen dochter werd grootgebracht “zonder dat men iets anders gebruikt heeft dan woorden, heel zachte woorden...”¹

Geweld en oorlog

Montaigne wist natuurlijk heel goed welk effect geweld kan hebben. Hij leefde in een zeer roerige tijd, gekenmerkt door burgeroorlogen, godsdiensttwisten en de moord op koning Hendrik de Derde. In de *Essays* spelen oorlog en het daarbij gepaard gaande geweld dan ook een grote rol. Montaigne schrijft over het gewicht van wapenuitrustingen, over de etiquette van het duelleren, over de moed van soldaten, over onderhandelings technieken en over strafmaatregelen voor lafaards. Oorlog gaat gepaard met wreedheid, die hij “de ergste van alle ondeugden” noemt.² Alles wat verder gaat dan een “simpele executie” noemt hij pure wreedheid, zoals het folteren van mensen.

Montaigne was zelf militair, wat hij noemt “... een edel beroep, zowel in zijn uitoefening (want van alle deugden is de moed de sterkste, edelmoedigste en meest trotse) als in zijn doelstelling: nergens is het nut dat nagestreefd wordt zo gerechtvaardigd en zo algemeen geldig als bij het verdedigen van de vrede en grootheid van je vaderland.”³ Hij trad daarmee in de voetsporen van de Griekse filosoof Socrates (469-399 v.C.) die als zesenvestigjarige soldaat dapper vocht in het Atheense leger, uit liefde voor zijn stad. Zwaar bewapend, dun gekleed en blootsvoets trok hij ten strijde, zelfs in ijzige koude. En er zijn meer filosofen geweest die oorlog niet schuwden, zoals de Oostenrijkse denker Ludwig Wittgenstein (1889-1951). Wittgenstein was ervan overtuigd dat de dood onder ogen zien een beter mens van je maakt. Hij lag vrijwillig in de loopgraven tijdens de Eerste Wereldoorlog en dacht daar zijn eerste filosofische werk uit.

Enerzijds is er de noodzaak van oorlog en geweld – een volk dat voor tirannen zwicht... – anderzijds is wellicht niets zo zinloos: lees *Im Westen nichts Neues* van Erich Maria Remarque en je voelt de zinloosheid

ervan tot in je poriën. Maar ik ga niet mee in de redenering van Montaigne, dat oorlog bijdraagt tot het ontwikkelen van de wenselijke deugd van moed. Deze manier van denken kan leiden tot het verwijt, dat de laatste generaties Nederlanders slappe hap zijn. Zij hebben geen weet van oorlog en geweld en zijn daardoor week en verwend. Ik prijs me daarmee juist gelukkig.

Oorlogsvluchtelingen

Dat de laatste zeventig jaar relatief vreedzaam zijn verlopen voor de gemiddelde Europeaan en dat wij haast niet in aanraking zijn gekomen met oorlogsgeweld, betekent niet dat de huidige oorlogen en conflicten geen consequenties hebben voor Europa.⁴ In 2017 probeerden alleen al meer dan 100.000 Syrische vluchtelingen Europa binnen te komen. Zij zijn op zoek naar een beter bestaan, zonder dagelijks te hoeven vrezen voor hun leven. Zij stuiten soms op een bureaucratische barrière en een muur van onbegrip. Er zijn excuses genoeg om de vreemdelingen te weren, van het willen behouden van de Europese identiteit tot aan economische redenen. Onze tolerantie en barmhartigheid kennen grenzen, zelfs voor mensen in grote nood.

Montaigne benadrukt vaak het belang van ruimdenkendheid, zoals in *Over Cato de Jongere*. “Ik geloof en begrijp dat er duizenden andere manieren van leven zijn; en in tegenstelling tot de meesten ben ik eerder overtuigd van de verscheidenheid dan van de gelijkheid van de mensen.”⁵ Maar als er mensen zijn met ‘duizenden andere manieren’ die tegelijkertijd een vreemd land binnen willen, ontstaat er een probleem. De ruimdenkende houding van Duitsland ten opzichte van vluchtelingen veranderde in een aantal maanden van toonaangevend voorbeeld tot het debacle van Europa. De trotse slagzin ‘*Wir schaffen das*’ van bondskanselier Angela Merkel

leek niet meer van toepassing op de te bieden opvang, maar op hoe de vreemdeling buiten de deur te houden. Aangrijpende persoonlijke verhalen van vluchtelingen, zoals in *Die Zeit* van oktober 2015, bedoeld om de lezer ervan te overtuigen dat het hier gaat om mensen van vlees en bloed, werden teniet gedaan door een massaanranding tijdens Oudejaarsavond 2015. Generositeit sloeg om in animositeit en de barmhartige Samaritaan werd een angstige patriot.

De barmhartige Samaritaan

Angst is zelden een goede raadgever en de angst dat een vluchteling een op ontploffen staande testosteronbom is, lijkt mij niet gegrond. De jongemannen, soms wel afkomstig uit vrouwonvriendelijke landen, zijn geen groter gevaar dan hun autochtone evenbeeld. Een cursus ‘omgang met vrouwen’, zoals in België en Noorwegen, lijkt stigmatiserend en beledigend, en brengt een potentiële verkrachter niet op andere ideeën. Stichting Vluchtelingenwerk stelt dat er in Nederland genoeg aandacht is voor de verschillende culturele waarden en normen tijdens de inburgeringscursussen. Cursussen waarvan ik me wel afvraag, of ze de nieuwkomers wel beschouwen ‘naar eigen model’, zoals Montaigne voorstaat. “Zo veel men maar wil ben ik bereid een ander niet met mijn leefwijze en principes te belasten; ik beschouw hem enkel op zichzelf, zonder te vergelijken, en vorm hem naar zijn eigen model.”⁶ Montaigne vermijdt de fout anderen naar zichzelf te beoordelen.

De goedbedoelende hulpverleners doen meer fout. Afgelopen jaar beweerde de Noorse psycholoog Per Isdal, dat “een man uit die regio⁷ wel moet geleerd worden dat binnen het huwelijk ook verkrachting bestaat.”⁸ Ik zou zeggen dat veel mannen in het Westen ook wel enige lessen kunnen gebruiken. Geweld binnen het huwelijk, waaronder ook verkrachting, komt veel voor, zie de cijfers uit bijvoorbeeld Frankrijk en Italië.

Daarentegen is houding van barmhartige Samaritaan soms naïef.

⁶ ME p. 276.

⁷ Isdal doelt op Eritrea.

⁸ Krant *The International New York Times* September 28, 2015.

¹ ME p. 454.

² ME p. 500.

³ ME p. 1297.

⁴ Er waren natuurlijk wel oorlogen, zoals de Joegoslavische oorlogen en de Falklandoorlog, maar laatstgenoemde werd niet in Europa uitgevochten, zoals er wel meer oorlogen door Europese landen worden gevoerd ver van hun eigen grondgebied.

⁵ ME p. 276.

Op de vraag wie uw naaste is, antwoordde Jezus met het verhaal van de Samaritaan. Deze bood wel hulp aan een gewonde vreemdeling, in tegenstelling tot anderen, onder wie een priester. Hij bracht de vreemdeling naar een herberg waar hij kon worden verzorgd. Het verhaal spreekt tot de verbeelding, maar is het ook van toepassing voor de hulp aan vluchtelingen? Die ene voor half dood achtergelaten reiziger is een tragedie; waren het er honderden dan zou het verhaal heel anders zijn gelopen. De Poolse dichter Zbigniew Herbert spreekt over 'the arithmetic of compassion':

They don't speak to the imagination

*There are too many of them
The numeral zero on the end
Turns them into an abstraction
A theme for further reflection: the
arithmetic of compassion. ¹*

Recente psychologische inzichten lijken Herbert gelijk te geven: we kunnen niet anders dan onze compassie limiteren. Eén gewonde reiziger helpen, dat kan nog. De

<http://www.theartdivas.com/2014/07/mr-cogito-reads-newspaper-by-zbigiew.html>, geraadpleegd 20 augustus, 2016.
Vertaling (van de redactie): Zij spreken niet tot de verbeelding – Ze zijn met te velen – Het laatste cijfer nul maakt hen tot iets abstracts – Een onderwerp voor verdere overdenking: de rekenkunde van barmhartigheid.

Samaritaan kon de herbergier dan ook rijkelijk belonen voor zijn onderdak en hulp. Bij twee of meer hulpbehoevenden nemen niet alleen de mogelijkheden af, maar ook onze hulpvaardige gevoelens. Er wordt dan minder vaak hulp geboden en de grootte ervan neemt af. Daarom is het een slimme zet – wellicht onbedoeld – van de daklozenkrant om bij een supermarkt één verkoper te hebben staan, en geen twee. De voor de hand liggende oplossing in het geval van veel hulpbehoevenden, is meerdere Samaritanen te hebben. Ons bevolkingsaantal overstijgt het aantal vluchtelingen. Blijkbaar zijn er niet veel mensen bereid Samaritaan te zijn.

Terreurstaten, dictaturen en dictators

Rik Min

Rik Min (Bergen, 1946) is geïnteresseerd in het verval van de huidige kapitalistische maatschappij. Hij schreef *Socialisme 2.0* over wat er gaande is in China (en Cuba) en eerder *70 jaar leugens, bedrog en regime changes* over allerlei warme en koude oorlogen. Zie www.boekengilde.nl, zoek daar naar 'socialisme'.

Graag wil ik hierbij ingaan op een vaak voorkomend verschijnsel, namelijk dat veel progressieve en vrijdenkende mensen, als ze het hebben over dictators of dictaturen, geen onderscheid maken tussen 'linkse' en 'rechtse' dictaturen. Waarbij 'linkse dicta-

turen' geen dictaturen zijn maar iets heel anders. Er wordt niet meer nagedacht over de goede of slechte systemen die daar achter zitten. Bijvoorbeeld socialisme of een bevrijdingsbeweging. Ook gebeurt dat wel eens in de Vrijdenker [*Voorbeelden: Maarten Gorter in 2018 en Ewout Klei in 2016*].

Vier woorden zijn in de media niet te vertrouwen. En dat zijn de woorden 'vrij', 'democratie', 'regime' of 'dictator'. Deze woorden worden gebruikt voor *framing*. Dat weten wij eigenlijk allemaal. En toch trappen we er vaak in. Deze woorden hebben een lading van absoluut goed tot absoluut slecht. Wij zijn dan goed, vrij en democratisch en zij die met de woorden dictatuur of regime worden aangeduid, zijn dan slecht. Als een journalist of een persbureau deze aanduiding maar lang genoeg volhoudt in de berichtgeving dan gaat het publiek dat op een gegeven moment gewoon geloven [*Bron o.a. Willem Middelkoop Patronen van bedrog, Tom Zwitser*

Permafrost, Rik Min, 70 jaar leugens, bedrog en regime changes, Udo Ulfkotte, Gekochte journalisten, etc.]

Elk land heeft een premier en een president. Sommige landen hebben een koning. De rol van een premier is de regering te leiden en de rol van een president (of koning) is het land – als eenheid – bij elkaar te houden. Als een land door inmenging van buiten wordt aangevallen treden er mechanismes in werking die wij ons als westerlingen (blijkbaar) niet (meer) kunnen voorstellen. Dan gaan de media deze woorden gebruiken om hun publiek op het verkeerde – door hen gewenst – been te zetten. Het NOS-journaal spant al decennia lang de kroon. De Joegoslavië-oorlogen en de Irak-oorlogen werden op die manier – achter onze ruggen om – gevoerd.

Naar mijn mening zijn of waren dictators: Franco (Spanje), Soeharto (Indonesië), Pinochet (Chili), Moebarak (Egypte), Somosa (Nicaragua), de Sjah van Perzië, Jeltsin (Sovjet Unie), Moboutou (Congo), Salazar (Portugal), Pappa Doc (Haiti). Al deze figuren zijn of waren dictators en zijn door staatsgrepen of *regime change* (via de USA) (via het Pentagon) (via de deep state) aan de macht gekomen. Dit zijn rechtse krachtfiguren. Ze hebben soms jarenlang gevochten tegen links of tegen het socialisme en hebben de hegenomie van hun eigen ideologie of van het kapitalisme (en meestal ook van de USA) in hun land willen herstellen.

Irak, Afghanistan, Libië, Joegoslavië en Syrië kregen woordspelletjes – als 'dictator' en 'dictatuur' – voor hun kiezen. Ook noemen *main stream media* hun regering of het staatshoofd

consequent een 'regime'. Latijns-Amerikaanse landen zoals Venezuela en Nicaragua en alle vroegere Oost-Europese landen zoals vroeger de Sovjet Unie kennen deze kleinerende en demoniserende opmerkingen, die feitelijk gewoon vormen van illegale inmenging in andermans aangelegenheden zijn, ook. Het resultaat van deze westerse woordspelletjes, dergelijke inmenging met geraffineerde psychologische methodes en communicatietechnieken, is dat er miljoenen slachtoffers worden gemaakt, allemaal omdat het westen eigenlijk hun grondstoffen wil roven en de onafhankelijkheid van hun land niet accepteert. Wij worden gebruikt om in te kunnen dutten om zo die spelletjes naar buiten toe te legitimeren. Uit onze naam worden dan achter onze rug om, landen gedestabiliseerd en hun economie met het mondiale neoliberalisme (kapitalisme / imperialisme) gelijkgeschakeld. Al die mensen die de afgelopen jaren in de Nederlandse pers dictator werden genoemd waren leiders van hun land in een opgedrongen oorlog met – wat ze dan noemen – "vreedzame middelen". Maar wel pervers. Daarom moesten en moeten deze leiders – nog steeds – zwart worden gemaakt. De NATO wordt op die

manier – van framen en opschrijven – wit gemaakt. Onwelgevallige leiders waren bijvoorbeeld Soekarno (in Indonesië), Ho Chi Minh (in Vietnam), Milošević (in Joegoslavië), Fidel Castro (in Cuba), Poetin (in Rusland), Saddam Hoessein (in Irak), Kadaffi (in Libië), Stalin (in de Sovjet Unie) en Assad (in Syrië). Het kenmerk van de meesten is dat ze een democratische legitimiteit hebben of hadden. Meestal gewoon gekozen waren of hun land bevrijdden of vrij hielden van onderdrukking en van westerse inmenging. Zij voerden als leus vaak 'socialisme of barbarij'. Uiteraard zijn deze leiders niet ongeschonden uit de strijd gekomen. Hun blazoens is door die strijd – en het gebruiken van verdedigend geweld – uiteraard niet ongeschonden. Maar wel in vergelijking met leiders uit de USA (bijvoorbeeld Truman of Bush), de UK (bijvoorbeeld Churchill), Hitler of Mussolini.

Motto van dit betoog: Wie zonder zonden is, werpe de eerste steen. En dat wou ik graag eens gezegd hebben. In het blad van de vrijdenkers. Het blad van Anton Constandse.

Blind aan het linkeroog

Reactie op Rik Min

Anton van Hooff (mini-c.v. zie pag. 5)

Hoe kan een zo aardige man als Rik Min, trouw lid van *De Vrije Gedachte*, zo'n verstokte stalinist zijn? Als het maar niet gaat om het Sovjetrijk, delen we een humanistisch wereldbeeld. Zo zijn we het er hartroerend over eens dat Israël met zijn 'geheime' atoomwapens (die het nota bene Iran

verwijft!), zijn rassisme, theocratie en staatsterreur (100 dode Palestijnen voor 1 Israëli) gewoon een schurkenstaat is. Aan het linkeroog is Rik echter blind. De massamoorden van Stalin weigert hij te erkennen en het niet-aanvalsverdrag Molotov-Von Ribbentrop was volgens hem een tactische zet van de geniale pijproker om de Sovjet-Unie beter voor te bereiden op de onvermijdelijke oorlog met nazi-Duitsland. Dat de Russische Führer – die titel (*Vodz*) droeg hij

sinds 1929 – weken van de kaart was toen het Sovjetleger werd overrompeld door Barbarossa is natuurlijk ook niet waar. Misdaden begaan uit naam van het 'humanistische' communisme zijn van een heel andere orde dan de 'gewone'

massamoorden van de 'fascisten'.

Toevallig las mijn vrouw, geboren als Sovjetburgeres in het door Russen bezette Letland, deze zomer de Letse editie van Timothy Snyders *Bloedlanden*. Vaak legde ze het boek kreunend van ellende weg: wat een ongelooflijke misdaden zijn er in Oost-Europa door de twee Führers gepleegd. Snyders' boek is een model van verifieerbare, dekkende geschiedschrijving: met documenten staft hij de cijfers van de

volkerenmoord én hij vertelt de gruwelijke persoonlijke lotgevallen.

Terecht ergert mijn vrouw zich aan het bagatelliseren van het communisme. Terwijl niemand het in zijn hoofd zou halen om gehuld in een T-shirt met hakenkruis uit Duitsland terug te komen, kopen toeristen in Rusland gretig geinige

Sovjetsymbolen.

Moesten we Mins stukje wel publiceren? Redactieleden waren het niet eens: staat vrijheid van meningsuiting het uitdragen van verfoeilijke opvattingen toe? Wat zouden we doen als een vrijdenker het goede van het nazisme verkondigt en de sjoah ontkent? We kwamen er niet uit. Ten slotte besloten we maar tot plaatsing over te gaan en nam ik op me deze kritische kanttekening te maken.

Leave no trace - Ethiek van ruimteafval

Floris van den Berg (mini-c.v. zie pag. 9)

In de geschiedenis van de mensheid is ruimtevaart een recent verschijnsel. In die korte tijdsspanne is veel ruimteafval geproduceerd, waarvan het meeste nu nog rond de Aarde zweeft. Pas na WO2 zijn mensen erin geslaagd om de dampkring te verlaten en planeet Aarde als bol te zien. Joeri Gagarin was in 1961 de eerste mens die in een baan rond de aarde werd gebracht. Iconisch is de foto *Earthrise* uit 1968, gemaakt door astronaut William Anders tijdens de Apollo 8-missie. Op 21 juli 1969 zette Neil Armstrong als eerste mens voet op de maan. Sinds de jaren zestig heeft de ruimtevaart een grote vlucht genomen. Een van de toepassingen van ruimtevaart zijn satellieten die worden gebruikt voor telecommunicatie, spionage, plaatsbepaling, meteorologie, legerdoel-einden, aardonderzoek en cartografie. In enkele decennia zijn de telecommunicatietechnieken zo verweven met hoe wij onze samenlevingen hebben ingericht, dat wanneer deze uit zouden vallen het tot een desastreuze ontwrichting leidt. Betaaltransacties bijvoorbeeld zijn voor een steeds groter deel afhankelijk van satellieten.

Ruimte-oceaan

Hoewel we slechts enkele decennia met ruimtevaart bezig zijn, cumuleert de hoeveelheid ruimteafval schrikbarend. Je kunt je de ruimte die geschikt is voor satellieten voorstellen als een grote bal waarin in het midden een kleinere bal zit. Die kleine bal is planeet Aarde en de schil eromheen is dat gedeelte van de ruimte dat geschikt is voor satellieten. Buiten die schil begint de oneindig grote ruimte. Het gaat in dit essay over wat ik noem de ruimte-oceaan.

De aanduiding als oceaan heeft een functie omdat er vergelijkingen te maken zijn tussen de oceaan op Aarde en de ruimte-oceaan. Ten eerste, de oceaan is zo groot dat het onmogelijk werd geacht dat de mens van invloed kan zijn op het geheel. Inmiddels is duidelijk – zoals bijna iedere dag in het nieuws komt – dat de oceanen in korte tijd ernstig vervuild zijn, met name door plastic. Daarnaast blijkt dat overbevissing leidt tot het ineenstorten van vispopulaties waardoor het ecosysteem van de oceaan wordt ontregeld. Klimaatverandering heeft tot gevolg dat koraalriffen verbleken en daardoor verdwijnen. En dat allemaal door acties van mensen in de afgelopen decennia. Inmiddels worden pogingen ondernomen de zee te beschermen en zijn er organisaties die zich bekommeren om de oceaan als ecosysteem en de dieren die erin leven, zoals de organisaties Sea First! Foundation en Sea Shepherd. Een van de acties die worden ondernomen zijn pogingen om de oceaan van het drijvend plastic te ontdoen, door vernuftige schoonmaakvlotten zoals ontworpen door de Nederlandse ingenieur Boyan Slat. Het mondiale gebruik van plastic neemt echter alleen maar toe, dus schoonmaken is als dweilen met de kraan open. Toch is ergens in het afgelopen decennium een besef ontstaan dat de mens in staat is een enorm ecosysteem als de oceaan te ontwrichten en dat daar actie op ondernomen moet worden.

Tragedie van de meent

De ruimte-oceaan is groot en toch cirkelt er al zoveel ruimteafval dat het steeds moeilijker wordt om botsingen te vermijden. De prognose is dat het binnen enkele decennia onmogelijk wordt om satellieten in de ruimte te houden vanwege het ruimteafval. Daarmee komt het voortbestaan van onze op telecommunicatie gebaseerde globale samenleving in gevaar. Net als met de plastic soep is de reactie van mensen in eerste instantie ongeloof: hoe kan de nietige mens met die paar minuscule satellieten nu de ruimte-oceaan dusdanig vervuilen dat die functioneel onbruikbaar wordt? Daar maakt de NASA zich dus wel degelijk zorgen om. De ruimtevaart wordt steeds internationaler en steeds meer landen en private organisaties laten rommel in de ruimte-oceaan achter.

Het sociale mechanisme dat hier achter zit, wordt door sociale wetenschappers aangeduid als de *tragedy of the commons*, ofwel de tragedie van de meent. Wanneer gemeen-

schappelijke hulpbronnen (*commons*, meent) zoals weidegronden, visgronden, de atmosfeer, eigendom zijn van niemand en van iedereen dan is het voor iedere gebruiker logisch en rationeel om zijn of haar aandeel in het gebruik daarvan te vergroten. Er is echter een maximumcapaciteit en als deze wordt overschreden, stort het systeem in elkaar en dan is iedereen de dupe. Zolang het punt van instorten niet is bereikt, is het voor iedere gebruiker rationeel om het verbruik te vergroten. Het standaardvoorbeeld is het gebruik van gemeenschappelijke weidegronden voor vee. Iedere boer die daar gebruik van maakt, kan zijn opbrengst vergroten door meer vee te nemen. Als iedere boer dat doet, komt er een punt waarop er overbegrazing is en er onvoldoende voedsel meer is voor het vee. Het ecologische systeem stort in en iedereen zit met de gebakken peren.

Zo gaat het ook met het gebruik van de ruimte-oceaan. Iedere gebruiker heeft er baat bij om satellieten te installeren en om afval te laten zwerven, het opruimen daarvan kost immers geld en er is niemand die je er op aanspreekt als je je rotzooi achterlaat. Dus waarom zou je?

Het *tragedy of the commons* probleem is al decennialang bekend – in 1968 publiceerde Garrett Hardin zijn beroemde artikel *The Tragedy of the Commons* – en toch steekt het hardnekkig iedere keer weer de kop op. Zoals het afval rondom de Mount Everest. Dat is een joekel van een berg en toch ligt het er bezaaid met rommel die is achtergelaten door bergbeklimmers. Dit is een voorbeeld van een situatie waarvoor regels zijn gemaakt: *carry in; carry out*. Er worden zelfs schoonmaakexpedities georganiseerd. Het blijkt dus wel te kunnen, maar er is wetgeving nodig zowel als handhaving. Mount Everest ligt in twee landen (op de grens van Nepal en Tibet) en dat maakt het mogelijk dat er wetgeving komt. Maar van wie is de oceaan en van wie is de ruimte-oceaan?

Opruimen!

Er worden pogingen ondernomen om tot beleid te komen over ruimte-afval. Maar tot nu toe zijn er geen effectieve afspraken gemaakt en neemt de hoeveelheid ruimte-afval schrikbarend toe. Tevens worden er technologische oplossingen gezocht om het ruimte-afval op te ruimen. Dat roept vragen op als: wie moet dan voor de kosten opdraaien? En wat als het niet lukt om alles op te ruimen?

Een fundamenteel filosofisch probleem komt naar voren in de vraag waarom het überhaupt een morele kwestie is om de *tragedy of the commons*-problemen op te lossen. Waarom zou je je individuele eigenbelang opofferen als anderen dat niet doen? Als de voordelen in het heden liggen en de nadelen vaag ergens in de toekomst, neemt de bereidheid om je er mee bezig te houden zeer af. Dat is psychologisch te begrijpen. Psychologische redenen zijn echter niet hetzelfde als morele rechtvaardigingsgronden.

Het belang van milieu-ethiek wordt ernstig onderschat. Milieufilosofie kan bijdragen aan het zich bewust worden van hoe de mens zich verhoudt tot de leefomgeving, die planeet Aarde en de ruimte-oceaan omvat.

Het is politiek weinig aantrekkelijk om als land of bedrijf aan ruimtevaart te doen en jezelf te beperken doordat je geen rommel achterlaat wanneer anderen dat wel doen (= *tragedy of the commons*). Toch is dit wel wat minimaal moreel vereist is. Je kunt het vergelijken met het achterlaten van afval in de natuur na een picknick. Je kunt de rommel achterlaten en je niet bekommeren hoe het er verder mee gaat. Het vergt wat moeite om al je afval mee te nemen. Toch zullen veel mensen begrijpen dat je de morele plicht hebt om je eigen rommel op te ruimen. Veel mensen zijn echter gemakzuchtig en denken (als ze al denken): dat ruimt iemand anders wel op. Kijk maar

eens hoe de Nederlandse stranden erbij liggen aan het eind van een zonnige dag: een tapijt van afval. Mensen bekommeren zich om hun korte-termijn eigenbelang. In het geval van het strand komt er een schoonmaaktractor. In het geval van ruimte-afval wordt dat een stuk lastiger. Maar zelfs als het mogelijk is rommel op te ruimen, ontslaat het individuen niet van de plicht om hun eigen zoi op te ruimen. De conservatieve denker Theodore Dalrymple publiceerde hierover het cultuurkritische boek *Litter. The Remains of our Culture* (2011). Dat boek gaat vooral over de rotzooi op straat en langs de snelwegen die snel toeneemt. Maar de ‘remains of our culture’ liggen niet alleen langs de weg, ze drijven in de zee en zweven boven onze hoofden. We vervuilen ons eigen nest en er is geen planeet B.

Toekomstige generaties

De accumulatie van ruimte-afval leidt ertoe dat toekomstige generaties ernstig last zullen ondervinden omdat het steeds moeilijker en misschien zelfs onmogelijk wordt om satellieten erop na te houden. Maar waarom zou je je om toekomstige generaties bekommeren? Die vraag kun je beantwoorden door het concreter te maken en te spreken over jouw kinderen of kleinkinderen die hinder zullen hebben van jouw gedrag. Als dat nog niet voldoende is, bijvoorbeeld omdat je geen kinderen hebt of omdat het langetermijnbelang van jouw kinderen of kleinkinderen je niets kan schelen, dan kun je jezelf de vraag stellen hoe jij het zelf zou vinden om te moeten leven met de last van de rommel van degenen die voor jou kwamen. In feite is hier het liberale niet-schadenprincipe van toepassing. Dat principe houdt in dat alles mag zolang je anderen geen schade berokkent. Het bijdragen aan ruimte-afval schaadt anderen – al leven die in de toekomst – en dat betekent dat we dat niet moeten doen. We mogen satellieten plaatsen, zolang we geen rommel veroorzaken. Net als bij picknicken in het bos dus.

Tijdens het eerste college van mijn cursus ethiek introduceer ik de regel: laat geen rommel in de collegezaal achter. *Leave no trace* dus. Wat is de zin van colleges over ethiek en milieu-ethiek als studenten rommel achterlaten? De essentie van duurzaam handelen is zo handelen dat je de wereld (inclusief de collegezaal) tenminste net zo goed achterlaat als je hem aantrof en dus ook geen rommel achterlaat. Het gaat om de houding van mensen jegens de natuur, zolang je niet voelt dat er iets moreel verkeerd is aan het vervuilen van de natuur zal er niets veranderen.

Een poging tot geschiedschrijving van het Woord van God

Leo Heynen

Max Müller (Dessau 1823 – Oxford 1900) beweerde eens: “De ware geschiedenis van de Mensheid is de geschiedenis van zijn Religies”. Het is een vreemde gedachte, als je niet in een God gelooft. Toch kennen de meeste, zo niet vrijwel alle culturen vele Goden. Waarom heeft de mens daar kennelijk zoveel behoefte aan? In de loop van de evolutie is de mens steeds intelligenter geworden en bewuster van zijn (eindig) bestaan op deze vaak onzekere planeet. “Wat doen we hier? En hoe raakten we hier verzeild?” Voor velen zijn dit wezenlijke vragen. Sommigen ontwikkelen daar diepzinnige gedachten over, zoals b.v. Baruch Spinoza, maar de meeste mensen zijn in de praktijk afhankelijk van ‘leiders’ en via hen van hun ouders die voor ‘de opvoeding’ zorgen. Religieuze leiders blijken veel macht te hebben. En in een wereld met veel of in elk geval meerdere Goden, is dat vaak al moeilijk genoeg. Maar als er slechts één God wordt aanvaard, dan is men verder van huis. Of, zoals Sigmund Freud het formuleerde: “met het geloof aan één enkele God werd, zoals onvermijdelijk, de religieuze onverdraagzaamheid geboren”.

Echnaton en Toetanchamon

Dit monotheïsme ontstond in de 18de Egyptische Dynastie, toen de Godkoning farao Echnaton besloot om alle Goden af te schaffen behalve zijn eigen vader, de Zonnegod Aton. Daarmee stortte hij de meeste priesterfamilies, waar de economie in feite om draaide, in armoede. Egypte werd een chaos en haatte hem en al zijn volgelingen, die hij al dan niet gedwongen om zich heen verzamelde in een speciaal daarvoor gebouwde stad Achetaton (nu Amarna geheten). Voor de bouw van deze stad waren veel kunstenaars en handwerkers nodig, en zo groeide de stad. De farao beschermde zijn vazallen in Syrië en Libanon niet langer tegen de oprukkende Hettieten, zodat deze in hun schepen zijn Aton-stad in Egypte

kwamen bevolken. En terwijl de rest van Egypte kreunde onder Echnatons beleid, baadde de elite van Achetaton in weelde. Zij waren ‘de Uitverkorenen van Aton’.

Lang kon dit uiteraard niet duren. Bij de dood van de farao werd al vrij snel het roer omgegooid. De inwoners van Achetaton, voor het merendeel volledig onschuldig, werden in de woestijnoase Heb van de God Re gevangen gezet. Echnatons zoon Toetanchamon werd als kind echter door machtige familieleden in het leger en het strijd-wagenpark (voorlopig nog) op de farao-troon gezet. Maar toen de jongen een aantal jaren later besloot om de vrienden uit zijn jonge jaren met al hun medewerkers en horigen vrij te laten om zich in Kanaän te vestigen, werd hij vermoord.

Als nieuwe naam kozen de bannelingen ‘Hebreeën’, het Volk van Heb van Re. Egypte heette destijds Mis-Re, de Landen van Re. De Hebreeën noemde hun nieuwe gebied in Kanaän Jis-Re-El, het Land van Re-El: El, de Hoofdgod van Syrië, werd gelijk gesteld aan Re.

Uittocht

Stel u nu eens voor hoe dit gebeuren ‘de geschiedenis’ inging. Egypte had hen als kettters dood verklaard, en hun namen mochten nooit meer worden vermeld. Daarom vinden we in de Egyptische geschiedenis helemaal niets over een Uittocht van ‘een uitverkoren volk’. De naaste medewerkers van Echnaton evenwel waren de zonen en neven van de elite van het land tijdens die 18de dynastie. Plotseling waren zij alles kwijt: hun status en bezittingen. Voor Egypte waren zij voor eeuwig dood. En zij werden verbannen naar het verachte buitenland. Het was om gek van te worden. Dit noemt Freud ‘het jeugdtrauma van het volk’. Wat zouden zij de geschiedenis gaan vertellen over hun belevenissen? In de eerste bijbel-boeken vinden we een slap aftreksel

Leo Heynen (Nuenen, 1940) is macro-econoom en bijbelvorser; gepensioneerd zakenman en leraar. Al jaren onderzoekt hij de oude geschiedenis van Egypte, vooral waar deze verbanden met de bijbel aantoon.

van de geschiedenis van hun voorouders. Freud begreep al dat die glorieus was geweest. Tegenwoordig weten we dat de 18de dynastie de indrukwekkendste en rijkste was uit de hele Egyptische geschiedenis. Van geen enkele familie weten we zoveel details als juist van die van Abraham, een van oorsprong buitenlandse vorst, die wij geïdentificeerd hebben als farao Thoetmoez I. Later wilde men natuurlijk niet weten dat Abraham of wie dan ook van hun leiders farao was geweest van dat gehate Egypte. Dus veranderde men dat in “Abraham was dicht bij de farao geweest”. De overige verhalen van de bijbel vindt men met passen en meten voor een groot deel ook terug in Egypte, maar in de bijbel zijn ze aangepast aan de behoefte. De grootste fout werd daarbij gemaakt met het zeer klein aantal generaties tussen Abraham en Mozes, de man van de Uittocht. De grote aanwas van de bevolking in zo korte tijd is volstrekt ongeloofwaardig.

Reconstructie

Toen men eeuwen later de bijbel ging samenstellen, het boek van de geschiedenis van ‘het Volk’, verzamelde men alle verhalen die er in de landen de ronde deden. En het resultaat was ernaar. Maar gelukkig kunnen we heel wat reconstrueren aan de hand van veel informatie uit Egyptische graven in o.a. Thebe, Amarna en Sakkara, uit gevonden papyri, en last but not least uit het archief van Achetaton, dat inmiddels is gevonden onder het hete woestijnzand van zo’n 3000 jaar. Ik heb dit uitgebreid vastgelegd in ‘Abrahams familie-kroniek, de bijbel herschreven deel 1,

ISBN-nr. 9789402133158, en het vervolg in 'Koning Jezus ben Jozef Maccabeüs Julius, de bijbel herschreven deel 2. ISBN-nr. 9789402174236.

Zoals archeologen en deskundigen van andere disciplines inmiddels hebben vastgesteld, is er bij de Exodus door de Hebreeën geen volkerenmoord gepleegd. Dat zouden de Egyptische priesters van Amon en andere grote Goden ook niet hebben toegestaan. De belangrijkste reden voor die latere moordverhalen moet de wens van enkele monotheïstische priesters zijn geweest om over alle volken van het land te kunnen heersen. En daarvoor moesten die er allemaal van overtuigd worden dat zij afstamden van de Hebreeën uit Egypte; dat zij dus allen behoorden tot het uitverkoren volk van die Ene God van de priesters, aan wie zij gehoorzaamheid verschuldigd waren.

Maar die volkeren hadden allemaal hun eigen geliefde Goden en Godinnen, en zij wilden dus niet luisteren naar die priesters. De dwang die eeuwenlang is uitgeoefend, heeft de bijbel bijzonder ontsierd. Voortdurend wordt er karaktermoord gepleegd op de arme volken van Palestina door leiders die hen hun eigen monotheïsme door de strot wilden duwen. Het maakt van de Thora (Oude Testament) het meest antisemitische boek, dat ik ken.

Koningen en priesters

Rond 950 v.C. moet een natuurramp hebben plaatsgevonden, die de Zeevolken naar Kanaän bracht, dat daarna Palestina ging heten. Hoewel koning David van mij best een herdertje uit Bethlehem geweest mag zijn, wijst alles erop dat deze roodharige mannetjesputter de leider van die Zeevolken was, die met zijn Filistijnen en Hettieten Jeruzalem veroverde en het hele land verenigde. In deze nieuwe hoofdstad vestigden zich ook een aantal monotheïstische Aton-priesters, die al spoedig in conflict kwamen met priesters van de Hoofdgod van Jeruzalem en omstreken, Jahoe(-Ah) de Maan. Reeds na koning Salomons dood viel het Rijk dan ook uiteen in een zuidelijk Juda en een noordelijk Israël (Jisreël). En pas tijdens de Ballingschappen in de Assyrisch-Babylonische steden, en nog wel onder Perzisch toezicht en beheer, kwamen

de twee priestergroepen eindelijk tot een 'Egyptisch compromis': hun Goden gingen samen een Eenheid vormen. Geschreven zou worden: JHWH (Jahoe-Ah), maar uitgesproken moest het Adonai (Aton) zijn.

Na de Ballingschappen concentreerde de macht zich in Jeruzalem, van waaruit het hele land in fasen 'bekeerd' zou worden tot het monotheïsme. De priester Ezra nam daarbij direct in het begin wel heel drastische maatregelen, waarvan de meest ingrijpende de leefregels waren, die men op grond van het bijbelboek Ezra 'De Rassenwetten van Jeruzalem' zou kunnen noemen, eigenlijk een eerste versie van 'de Rassenwetten van Nürnberg'. En die werkten, helaas! Het volk moest gehoorzamen, en kreeg als compensatie 'heilig zaad', dat niet vermengd mocht worden met niet-Joden.

Kritiek

Een van de weinigen, die ik ken, die openlijk glasharde kritiek durft te hebben op de bijbel, is de Amsterdamse literair criticus en schrijver van Joodse afkomst, Max Pam, wiens grootvader, Mozes Pam, tijdens de Tweede Wereldoorlog in de ovens van de laatste katholieke Grootinquisiteur Adolf Hitler, op bijbelse wijze verdween.

Naar aanleiding van een van de 10 Geboden, 'Gij zult de Naam van de Here, uw God, niet ijdel gebruiken', gaf Max Pam het volgende als zijn stellige overtuiging¹:

'Ik wil best beleefd zijn, maar het moet ook niet overdreven worden. Een provocatie op zijn tijd kan heel erg nuttig zijn. Neem deze tien geboden. Je kunt wel allerlei vrome dingen zeggen over andermans vrouw die je niet zou mogen begeren, maar ik kan net zo gemakkelijk uitleggen dat het Oude Testament een krankzinnig misdadig boek is of – wat waarschijnlijk als een nóg grotere provocatie wordt opgevat – aantonen hoe slecht God eigenlijk is. Dat vind ik zo wonderlijk: hoe gelovigen de neiging hebben dingen te geloven die pertinent slecht zijn en – nog verrassender – toch als goede mensen door het leven kunnen gaan. Dat is toch schizofreen? Ik ben ervan overtuigd dat moraal eigenlijk niets

met religie te maken heeft. De christelijke moraal zoals die nu bestaat, lijkt werkelijk in niets op wat er in de bijbel staat. In Lucas zegt Christus gewoon: 'Mijn vijanden die niet gewild hebben dat ik koning over ze ben, breng ze hier en sla ze dood.' Die tekst wordt nooit geciteerd².

En wat denk je van Mozes die de berg afkomt en meteen een opdracht tot genocide geeft? Iedereen die God niet wil volgen, moet uitgeroeid worden. Dan komt er nog iemand vragen: 'Eh, Mozes, en de baby's?' Ja, de baby's ook! Een bijzonder onplezierige man, die Mozes. Hij zou in deze tijd door elk tribunaal schuldig worden bevonden, en toch willen veel christenen het doen voorkomen dat Mozes, met zijn tien geboden, de kern van de westerse beschaving is. Dat is gewoon onzin....'

Het is werkelijk verbazingwekkend dat men tot op de dag van vandaag geen partij kiest voor de geterroriseerde volken van Palestina, maar voor de bijbeltirannen en deze nog eert als 'Profeten Israëls' ook. Velen van hen hebben gruwelijke misdrijven gepleegd. In mijn bijdrage in de Vrijdenker van maart 2016 'De bijbel is een gevaarlijk boek' heb ik trachten uit te leggen wat voor gruwelijke gevolgen dat later in Europa opleverde.

Jezus

In latere eeuwen greep in Palestina een zekere priesterfamilie, die der Hasmoneeën, de macht. Hun koningen veroverden uiteindelijk het hele land en dwongen iedereen tot 'de Joodse religie', hetgeen uiteraard niet geheel zonder invloed bleef op deze godsdienst zelf.

Tijdens de Romeinse tijd kwam hier de 'Herodiaanse familie' (uit Edom!!) bij. Jezus, een kleinzoon van de laatste Hasmonese koning, Mattathias-Antigonius³, werd als troonpretendent naar voren geschoven. Maar door familie-intriges van o.a. de zijde

² Jezus spreekt in deze passage weliswaar in een zgn. Gelijkenis, maar het is duidelijk dat hij het over zichzelf heeft.

³ Wie niet zo snel kan wennen aan dit idee, mag best blijven geloven dat Jezus een arme timmermanszoon was. Voor het verloop van de geschiedenis maakt dat niets uit, want het was Paulus die zijn 'Nieuwe Israël', het christendom, stichtte. Vanuit de evangeliën weten we niets met zekerheid over Jezus. De oude Joodse bronnen, genoemd in noot 4, lijken mij nog het minst onbetrouwbaar.

¹ Dagblad TROUW, dd. 3-2-2007, pag. 8 van de Verdieping: 'Tien Geboden', interview door Arjan Visser: 'Het leven is volkomen zinloos'.

van de Herodiaanse tak, werd hij ver-raden en als opstandeling door de Romeinse prefect Pontius Pilatus gekruisigd.

Volgens de talmoed¹ was Jezus “dicht bij het Koninkrijk, dat is in rangorde van opvolging”. Dat betekent niet meer of minder dan dat Jezus binnen het complexe geheel van de Makkabees-Herodiaanse koninklijke familie van destijds een zeer vooraanstaande positie innam. Hij stond op grond van zijn afstammingsrechten dicht bij de troon. Dat houdt in dat hij een vorstelijke opvoeding moet hebben genoten, evenals zijn vier broers en (minstens twee) zussen. Dat verklaart tevens, dat Andreas en Philippus, die wij geïdentificeerd hebben als de Griekse namen van Jezus’ broers Jakobus en Jozef, vloeiend Grieks spraken, zoals we weten uit de bijbel. En daarmee is dan ook meteen het probleem opgelost, dat ‘de brief van deze Jakobus’ in ‘veel te goed Grieks is geschreven’.

Wellicht kunnen deze ontdekkingen zelfs bijdragen aan de beoordeling van een in 1980 in Talpiot, een voorstad van Jeruzalem, uitgegraven tombe met tien kalkstenen beenderkisten uit de eerste eeuw van onze jaartelling. Daar werden zes inscripties aangetroffen met namen die hetzelfde waren of sterk leken op die van Jezus’ familie, zoals Jesua zoon van Jozef, Maria, Mariamene e Mara, Matteüs, Jofa, Judah zoon van Jesua. Een van de problemen tot nu toe was steeds, dat Jezus’ familie te arm zou zijn geweest voor zo’n rijkeluisgraf. Maar deze Koninklijke familie was destijds, mede door de erfenis van koning Herodes de Grote, welvarend. En ze woonde niet in Nazareth, maar in Jeruzalem.

Afstamming

De talmoed vermeldt verder dat Jezus’ moeder afstamde van vorsten en heersers. Wel, de enigen die daarvoor in

¹ “.....Commentatoren spreken over Jeshu-ha-Notzri (dit is Jezus) met verwijzing naar het goddeloze koninkrijk Edom, aangezien dat zijn land was.....Hij werd opgehangen op de vooravond van het Paasfeest.....Hij was dichtbij het Koninkrijk dat is in rangorde van opvolging. Balaam de Gebrekkige (dit is Jezus) was drieëndertig jaar, toen Pintias de Rover (d.i. Pontius Pilatus) hem doodde... Ze zeggen dat zijn moeder afstamde van vorsten en heersers, maar verkeerde onder timmerlieden.”

Lexicon Talmudicum, sub ‘Abanarbel’ en Talmud Babli Sanhedri 106b, 43a, 51a.

aanmerking komen, zijn de Makka-beeën (ook Maccabeeën geschreven), een Hasmonese familie die al vele generaties (tot Herodes de Grote) aan de macht was.

Maar waarom wisten de talmoed-schrijvers dat wel en de evangelisten niet? Volgens onze analyse waren deze laatsten daar zeer wel van op de hoogte. Maar na de kruisiging van Jezus gingen zijn verwanten hals over kop ondergronds, doodsbenauwd voor de gruwelijke wraak van Rome, dat de gewoonte had om ook de rest van de directe familie van een opstandeling uit te roeien. Zo werd Jezus plotseling ‘arm, en zijn broers en neven vissers en andere eenvoudige lieden’. Hoe goed zij daarin geslaagd zijn, lezen we in de evangeliën van Markus, Mattheüs, Lukas en Johannes.

Maar er speelde ook nog iets heel anders mee: volgens de Schrift moest ‘de Messias’ een afstammeling van koning David zijn. Toen Jezus plotse-ling gedood was, moest men in een heel andere richting gaan denken. Het koningschap op aarde zat er niet meer in, maar het Messiasschap vanuit de hemel was een alternatief: ‘Het Koninkrijk Gods’.

Maar liefst twee evangelisten ver-zonnen voor Jezus een afstamming van koning David, al zijn deze totaal ver-schillend. De geslachtslijsten van Jezus zijn te vinden in Mattheüs (ook Matteüs geschreven) 1:1-17 en in Lucas 3:23-38. De lijsten zijn identiek tussen Abraham en David, maar vanaf dat punt verschillen zij radicaal.

Volgens Mattheüs waren er 28 genera-ties tussen David en Jezus, volgens Lucas 43. Een aanvullend theologisch probleem is dat er wordt beweerd dat Jezus ter wereld kwam door een maag-delijke geboorte; hierdoor zou Jozef niet de biologische vader zijn en dus zijn voorouders irrelevant voor Jezus. De voorouders van Maria zouden om dynastieke redenen belangrijk kunnen zijn, maar Maria wordt in de evange-liën slechts genoemd als de “vrouw van” Jozef.

Julius

Blijft de vraag waarom een Konink-lijke Hoogheid als Maria (zij kan volgens de bekende stambomen slechts de dochter zijn geweest van de laatste Hasmonese koning Mattathias

Antigonus; er is geen alternatief, zoals ook Robert Graves concludeerde), zou “verkeren onder timmerlieden”. Wel, Makkabeeër was een geuzennaam voor Judas de Makkabeeër, welke na hem overging op alle familieleden. De naam heeft met een hamer te maken, een timmermanshamer naar men zegt. De schrijver van de talmoed moet later hebben aangenomen, dat Makkabeeërs ‘timmerlieden’ waren.

Verder verwijst de talmoed in verband met Jezus naar “het goddeloze Edom, aangezien dat zijn land was”. Dit impliceert dat Jezus niet slechts Hasmones bloed had, maar tevens Herodiaans.

Edom (of Idumea) was eerder al in 129 v.C. veroverd door de Makka-beese koning Johannes Hyrkanus. Deze dwong de niet-Joodse bevolking zich te laten besnijden en toe te treden tot het Jodendom. Vanaf toen waren Jezus’ voorouders van vaderszijde ook allemaal Joods, maar indien dat zo uit-kwam, werd dat door fanatieke Joden niet helemaal geaccepteerd. Dat zal te maken hebben gehad met het feit dat koning Herodes de Grote met behulp van Rome een einde had gemaakt aan de heerschappij der Hasmoneeën (Makkabeeën). En omdat Herodes’ vader Antipater (uit Edom) destijds Julius Caesar buitengewoon van dienst was geweest, mochten hij en zijn nakomelingen de naam Julius dragen. Naast Makkabeeër was Jezus dan ook een Julius, met het Romeinse burger-recht.

Joodse staat

Paulus heeft Jezus nooit persoonlijk ontmoet, maar hij kende de familiege-schiedenis via zijn reisgezel Markus-Johannes, de zoon van Simon-Petrus. Daarom heeft Paulus zich, ook uit angst voor de Romeinen, nooit uitgela-ten over de levende Jezus. Hij heeft de gestorven Jezus, die aan hem versche-nen zou zijn, gebruikt om zijn nieuwe semi-boeddhistische levensvisie te eta-leren in zijn persoonlijke Verlossings-leer. En daarmee ontstond een nieuwe religie: het christendom.

Door massale bekeringen kwamen er steeds meer Joden en christenen in Europa en Noord Afrika. En zo ont-stonden twee Israëls, waarvan er één al spoedig de kleinste was en onder de macht van het grotere veel heeft

moeten lijden. Hun treurige geschiedenis is uiteindelijk geculmineerd in de Holocaust en de vernietiging van Palestina. En bij deze laatste bijbelse tragedie is er ook geen enkel vooruitzicht op een goede afloop. Weer zijn het, zoals meestal in de geschiedenis, slechts enkele leiders die het lot voor zeer velen bepalen. Als de zionistische leiders vanaf vooral de stichting van Israël niet zo fanatiek het oude plan gevolgd hadden om een exclusief Joodse staat te creëren, zo Joods als Engeland Engels is (Chaim Weizmann) of als Frankrijk Frans is (Moshe Dayan), dan was het probleem al lang opgelost. De meeste Joden wilden vanaf het begin gewoon in vrede leven, maar hun leiders hebben dat allemaal gesaboteerd door de Palestijnen 'gek' te maken en de Joden steeds meer vrees in te boezemen.

Monotheïsme

Ik begon deze studie toen ik nog zeer jong was, in eerste instantie om te begrijpen hoe zoiets afzichtelijks als 'Auschwitz' had kunnen plaatsvinden in de 'beschaafde wereld' waarin ik opgroeide. Maar gaandeweg begon ik steeds duidelijker in te zien wat er echt gaande is in deze wereld. En zo is mijn focus meer verlegd naar: hoe voorkom je de volgende tragedie? Shlomo Sand, een inmiddels wereldbekende Joods-Israëlische historicus, toonde aan¹ dat de huidige Palestijnen voornamelijk afstammelingen zijn van de Joden in Palestina ten tijde van de Hasmoneeën en Romeinen. Eerst werden zij door de Byzantijnen tot het christendom 'bekeerd', en later ging het merendeel over tot de islam. Rome had nooit een politiek om volkeren te verplaatsen.

¹ Shlomo Sand: 'The invention of the Jewish people'.

Het is een bizarre loop van de geschiedenis dat 'die oude Joden' nu uit hun land worden verdreven en voortdurend met de dood bedreigd door zionistische 'nieuwe Joden', hoofdzakelijk afstammelingen (volgens Shlomo Sand) van proselieten, én door zionistische christenen die er weer hun eigen griezelige agenda op na houden.

Ik ben er inmiddels diep van overtuigd geraakt, dat het monotheïsme met al zijn verschrikkingen uit verleden, heden (en toekomst) slechts effectief bestreden kan worden door de historische feiten bloot te leggen. Slechts zo zal het aantal aanhangers van dit monotheïsme, Joden, christenen en moslims, geleidelijk sneller gaan slinken.

De oudheid als speelterrein voor fantasie; bedenkingen bij Leo Heynens publicatie

Anton van Hooff (mini-c.v. zie pag. 6)

'Zeg eens, heeft Von Däniken gelijk dat de antieke goden astronauten van andere planeten waren?' Zo'n vraag werd me regelmatig door een student bij het verlaten van de collegezaal gesteld. In plaats van te argumenteren wees ik erop dat we aan de ene kant van de oudheid heel veel weten, maar dat onze kennis ook grote gaten vertoont. Die leemten geven aan schrijvers van historische romans heerlijke vrijheid. Hun verbeeldingskracht vult de ruimten op waar een beroepshistoricus moet zeggen: 'We weten het niet... het zou kunnen zijn dat... je kunt speculeren dat...' Zo weten we niet wat er werkelijk in Caesar omging, maar de romanschrijver geeft zijn gedachten onverbloemd weer. Ik mag die fantasieën, die van tweedimensionale figuren volledige mensen maken, graag lezen. Soms ben ik jaloers als ik de beperkingen van mijn vak besef.

Er is dus niets mis met het loslaten van de verbeeldingskracht op de oudheid. Gevaarlijk wordt het echter als de fantasieën worden voorgesteld als wetenschap: Jezus Christus moet wel een verbastering van Julius Caesar zijn – hun voorletters zijn gelijk! (zoals bij Job Cohen en Johan Cruyff, volgens sommigen inderdaad de Messias). 'Zierikzee' is natuurlijk afgeleid van Circee, de tovenares bij wie Odysseus een jaar verbleef. Dus Odysseus heeft op zijn zwerftocht ook Zeeland bezocht! Behalve etymologie is ook de chronologie een favoriet instrument voor pseudohistorici. Omdat de diverse antieke culturen hun eigen systemen van jaartelling hadden en geen poging deden om die te synchroniseren met die van andere volkeren, kan de liefhebber ook hier zijn gang gaan.

Ontkering

Nico Krijn

Om te kunnen ontkeren moet je eens bekeerd zijn geweest. Ik ben nooit bekeerd, het geloof is mij met de paplepel ingegeven. Dat was geen bewuste manipulatie van mijn ouders, het geloof was voor hen een even noodzakelijk onderdeel van de opvoeding als tandenpoetsen en gezond eten. De term 'ontkering' is op mij niet van toepassing, ik heb afstand genomen van het geloof.

Ik ben geboren in de tijd van wederopbouw na de oorlog. De samenleving was sterk verzuild en tussen de zuilen was weinig of geen verkeer. Ik ben opgegroeid in het protestantse milieu. Zelfbeheersing, bescheidenheid en gehoorzaamheid waren het richtsnoer voor het dagelijks leven. Een ijsje kopen op de dag des Heren was zondig en een bioscoopbezoek op zondag bezorgt me nu nog steeds een onbestemd gevoel. Naast mijn protestantse school was een katholieke gevestigd. Onze schooljuffrouw beweerde dat die katholieke kinderen zielig waren, want wij gingen naar de hemel en zij niet. Vermoedelijk werd op die katholieke school hetzelfde over ons beweerd. We deden nooit iets met elkaar, alleen tegen elkaar, hoofdzakelijk schelden. Thuis en op school werd veelvuldig uit de Bijbel voorgelezen. Mijn moeder was juffrouw op de zondagsschool en ik ging met haar mee. Ze had twee klassen na elkaar, ik hoorde twee keer hetzelfde verhaal en vond het fantastisch. Al vertellende nam mijn moeder viltfiguren uit een doos die ze op een groen bord kleefde. Ik zie nog die beeldverhalen voor ogen. De verhalen uit de Statenvertaling zijn als het ware in mijn hoofd gebeiteld en wanneer ik een Bijbeltekst lees in een andere vertaling moet ik altijd even nakijken hoe het 'echt' is, volgens de Statenvertaling. De apostel Thomas wilde niet geloven dat Jezus tot leven was gekomen. Eerst zien, dan geloven, dacht hij en ik vond hem daarom sympathiek. Mijn ouders dachten daar anders over, Jezus had immers het tegendeel beweerd: zalig zijn zij die niet zien en toch geloven.¹ Er kwamen scheurtjes in mijn geloof.

Op school leerde ik dat de koningin was aangesteld door 'de genade gods' en dat maakte diepe indruk op me. Ik mocht nooit op het weer mopperen. God regelde het weer en die wist wel wat goed voor ons was. Op Prinsjesdag heeft mijn geloof een gevoelige knauw gekregen. Ik stond langs de route met een oranje vlaggetje, de koningin kwam voorbij en het hoosde van de regen. Ik dacht: hier klopt iets niet, hoe kan god slecht weer veroorzaken als de koningin wordt toegezwaaaid door haar onderdanen.

Toch had ik een gelukkige jeugd in deze benauwde, bijna Middeleeuwse wereld, met zijn geborgenheid, gezelligheid en eenvoudige structuur. Er was weinig intellectuele uitda-

Nico Krijn (1952) werkt sinds 1972 bij TNO successievelijk in verschillende functies. Hij studeerde korte tijd theologie en studeerde in 2001 af als filosoof, met speciale aandacht voor wiskunde en wetenschapsleer. Hij heeft diverse publicaties, cursussen en lezingen op zijn naam staan.

ging. Meisjes gingen naar de huishoudschool en jongens naar de lts. Ik werd er opgeleid tot elektricien en ging aansluitend naar de mts. Bij TNO kon ik als elektronicus aan de slag en ben er tot aan mijn pensioen blijven werken. Ik kwam van de ene dag op de andere terecht in een stimulerende academische omgeving. Een collega gaf mij het pas verschenen boek *The selfish gene* van Richard Dawkins te lezen. De schellen vielen van mijn ogen, de bakens moesten worden verzet, ik nam afstand van het geloof en werd atheïst. In plaats van 'atheïst' gebruik ik liever de positieve term 'humanist', zo beschouw ik mezelf ook als vegetariër en niet als 'niet-vleeseter'. Een voorwaarde om te geloven in, is te geloven dat, en nu dat was weggevallen kwam ik alleen te staan in een kale wereld. Het geloof gaf me het gevoel opgenomen te zijn in een groter geheel, en ik kon er lastig afscheid van nemen. Rudy Kousbroek vergeleek geloven met roken, als je er eenmaal aan begonnen was kon je er moeilijk mee stoppen.

Levensbeschouwingen verschillen in oriëntatie op de menselijke autonomie. Religieuzen geven het roer graag in handen van een ervaren stuurman, offeren autonomie op en krijgen daar verbondenheid voor terug. Humanisten bepalen zelf hun koers. In het humanisme wordt de waarde van de mens als individu gewaardeerd, met verlies aan verbondenheid.

Ik ging op zoek naar een gezelschap waar ik niet mijn opvattingen overboord hoefde te zetten en toch verbondenheid kon ervaren. Dat vond ik in de vrijmetselarij, een vereniging waar men elkaars mening respecteert. Zieltjes winnen voor je eigen standpunt is uit den boze, vrijmetselarij is geen geloof, geen religieus genootschap. Door het besloten karakter - wat er gezegd wordt blijft binnenskamers - is men bereid zich open op te stellen. Er heerst een vriendschappelijke sfeer van verbondenheid. Bijna veertig jaar geleden werd ik lid en tot op de dag van vandaag bezoek ik de loge met plezier.

Ik las Richard Dawkins' laatste boek *Science in the Soul* dat ik van harte aanbeveel, hij stelt:

'Doubting Thomas [...] required evidence. Perhaps he should be the patron of scientists.'²

² (De ongelovige Thomas verlangde bewijs. Misschien zou hij de beschermheilige van de wetenschappers moeten zijn.) DAWKINS, R., 'Is science religion?', opgenomen in *Science in the soul, selected writings of a passionate rationalist*, Bantam Press, London, 2017

¹ Johannes 20:29 'Jezus zeide tot hem: Omdat gij Mij gezien hebt, Thomas, zo hebt gij geloofd; zalig zijn zij, die niet zullen gezien hebben, en nochtans zullen geloofd hebben.'

Goddeloos het goede doen (2)

Sicco Polders (mini-c.v. zie pag. 17)

Een antwoord op Kant

Kan moraal zonder godsdienst? Hoe goed te handelen als de leidraad van religie ontbreekt? Valt er zonder de tien geboden, de vijf islamitische zuielen of de leefregels van Boeddha moreel goed te leven? Deze tweede *Goddeloos het goede doen* gaat over de ethische theorie van Jeremy Bentham (1748-1832) en James Mill (1773-1836). Mills zoon, John Stuart (1806-1873), werd de bekendste pleitbezorger en naamgever van het utilitarisme. Hij schreef het heldere en beknopte *Utilitarianism*¹. Het boekje kwam uit in 1863, bijna honderd jaar na dat andere kleine doch zeer invloedrijke werk over moreel handelen, het vorige keer besproken *Grundleitung zur Metaphysik der Sitten*² van Immanuel Kant. De ideeën van Kant en het utilitarisme staan diametraal tegenover elkaar. Waar Kant de gevolgen van een handeling niet meeweegt voor de morele waarde ervan, vindt de utilitarist de gevolgen doorslaggevend ter bepaling van wat een goede of een slechte handeling is. Wat is de kern van het utilitarisme? En wat zijn zwakte?

Het utiliteitsprincipe

Dat de Engelse jurist en filosoof Jeremy Bentham zich naar eigen wens liet opzetten na zijn dood - hij valt nog steeds te bezichtigen in een vitrine van de University College of London - geeft blijk van een groot gevoel van eigenwaarde. Daarin vergiste hij zich niet: Bentham had baanbrekende ideeën op het gebied van politiek en recht, introduceerde het architectonische principe van het panopticum³, en zijn filosofische gedachtegoed is tot op de dag van vandaag invloedrijk. Zijn magnum opus *An Introduction to the*

Principles of Morals and Legislation begint als volgt: “De natuur heeft de mensheid onder het regime van twee soevereine meesters geplaatst: pijn en plezier. Zij alleen behoren ons de weg te wijzen en zij alleen mogen bepalen wat we moeten doen.” Bentham introduceerde het utiliteitsprincipe, ofwel het ‘grootste geluk’- principe, waarbij geluk de aanwezigheid van zoveel mogelijk genot en zo min mogelijk pijn is. Aan de hand van dit principe wordt beoordeeld of een handeling goed of slecht is. We moeten altijd handelen met als doel het grootste geluk voor het grootste aantal mensen te bewerkstelligen. En ‘mensen’ is een nog te beperkt domein. Bentham c.s. vindt dat het geluk moet meewegen van elk schepsel met bewustzijn, waarbij hun geluk als gelijkwaardig wordt beschouwd.⁴

Het Trolleyprobleem

Een bekend voorbeeld ter illustratie van het utiliteitsprincipe is het ‘Trolleyprobleem’. Een op hol geslagen trein dreigt vijf spoorwerkers te overrijden. De trein kan worden omgeleid naar een ander spoor waarop één iemand staat te werken. Wat behoren we te doen? Volgens het utilitarisme van Bentham is het gerechtvaardigd de trein om te leiden omdat het saldo van het totaal tot stand gebrachte geluk dan groter is dan wanneer we vijf mensen laten doodgaan. Er zitten veel facetten aan dit probleem, zoals de vraag van verantwoordelijkheid. Je voelt je minder verantwoordelijk voor de dood van de onfortuinlijke spoorwerker als je slechts een hendel hoeft over te halen om de trein te doen afbuigen, dan wanneer je een heel dikke man voor de trein moet duwen opdat de trein tijdig vaart mindert. In het laatste scenario sterft er ook één iemand, de dikke man, ter voorkoming van meer slachtoffers, maar de aarzeling iemand te duwen is groter dan bij het overhalen van de hendel. En maakt het overhalen van een hendel je meer verantwoorde-

lijk voor de uitkomst - als onderdeel van een causale keten - dan wanneer je niets doet? Of heb je de plicht iets te doen als er iets gedaan kan worden?

Geen God maar gevolgen

Lastige vragen, maar waar het mij nu om gaat is de basisgedachte van de utilistische theorie: het zijn de gevolgen van een handeling waaraan we afmeten of deze goed is. Nogmaals, volgens een utilitarist is een handeling goed wanneer het gevolg goed is; en een goed gevolg is het tot stand brengen van zoveel mogelijk geluk voor alle betrokkenen; en ieders geluk is evenveel waard. Zo op het eerste gezicht een aansprekende en een te rechtvaardigen ethische theorie. Geluk en de afwezigheid van pijn zijn belangrijke zaken in het leven, het redden van één leven weegt niet op tegen het redden van vijf levens, en de theorie is minder rigide dan de Categorische Imperatief van Kant. Daarmee sluit de theorie goed aan bij de praktijk. In plaats van nooit te mogen liegen, mogen we best een leugen vertellen, mits de leugen meer geluk tot stand brengt dan het vertellen van de waarheid. Dat werkt prima in het dagelijkse leven - van het geven van een ongemeend compliment tot aan het niet verraden van onderduikers.

Met de gevolgenethiek in het achterhoofd kan men goddeloos het goede doen. Om te kijken of je een ander mag doden, hoeft je de Bijbel niet te raadplegen, maar volstaat het de consequenties van je handelen in ogenschouw te nemen en te bepalen in hoeverre het algehele geluk zal toenemen. Dat geldt voor elke te ondernemen handeling en voor elk moreel dilemma. In plaats van te gaan bidden of te rade te gaan bij een Imam, hanter je de ‘nuts calculus’, zoals opgesteld door Bentham. Om te berekenen hoeveel geluk tot stand wordt gebracht, noemde Bentham een aantal factoren, zoals de intensiteit, de duur en de (on)zekerheid van het geluk.

¹ Utilitarisme.

² *Fundering voor de metafysica van de zeden*.

³ Een voorbeeld van dit ontwerp is de koepelgevangenis in Haarlem. Elke cel in deze cirkelvormige gevangenis heeft twee ramen: een van waaruit men naar buiten kan kijken en een gericht op de centrale hal. Hierdoor volstaat één bewaker in de hal ter bewaking van alle gevangenen.

⁴ Mill, J.S., *Utilitarianism*, Dover publications, 2007, New York, pp. 10. (MU)

De Vrije Gedachte

Doelstelling van De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' stelt zich ten doel:

het bevorderen van het vrijdenken.

Het vrijdenken is een atheïstisch-humanistische levenshouding gekenmerkt door:

- Rationeel denken en onderzoeken van de werkelijkheid, daarbij strevend naar:
  - bevrijding van dogmatisme, vooroordeel en onwetenschappelijke houding,
  - vasthouden aan principes van toetsing en bewijsvoering.
- Moreel handelen vanuit het besef van:
  - eigen verantwoordelijkheid voor gedachten en daden,
  - menselijke waarde,
  - solidariteit met de medemens, de natuur en het milieu,
  - de eindigheid en onherhaalbaarheid van elk individueel leven.

Een vereniging ontleent bestaansrecht aan haar doelstellingen en aan haar ledental. Veel doelstellingen kunnen worden bereikt bij voldoende aantallen (actieve) leden. Opkomen voor de situatie van mensen met een atheïstisch-humanistische levenshouding is erg actueel. In de komende periode wil 'De Vrije Gedachte' graag nieuwe activiteiten organiseren, ook in de regio's, en meer voor het voetlicht treden. Dit vergt creativiteit, tijd en energie van het bestuur, meer vrijwilligersinzet en een financiële impuls. U kunt hierbij helpen.

Steun De Vrije Gedachte!

Vindt u ook dat de vereniging op de kaart van levensbeschouwelijk Nederland thuishoort? Wilt u ook dat de vereniging nieuwe activiteiten organiseert? Steun dan de vereniging!

U kunt de vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' steunen door:

- mee te doen bij activiteiten en uw mening te geven,
- als vrijwilliger te helpen bij de organisatie van activiteiten, of door een regiokring te starten,
- ingezonden brieven te sturen aan kranten en uzelf daarin expliciet als vrijdenker te benoemen,
- geld te schenken aan de vereniging of een legaat na te laten. U kunt hierover vrijblijvend een informatief gesprek voeren en u daarvoor aanmelden via ons mailadres (zie onder),
- andere belangstellenden te attenderen op de activiteiten van de vereniging,
- te reageren op publicaties e.d. van 'De Vrije Gedachte',
- lid te worden van vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' (zie het informatiekader in dit blad),
- abonnee te worden van het blad 'De Vrijdenker' (zie het Colofon van dit blad).

Heeft u vragen of ideeën? Het bestuur hoort ze graag! Of wilt u praten over nalaten of schenken? Neem contact op via info@devrijegedachte.nl; voor andere contactmogelijkheden zie het informatiekader in dit blad.

Het driekleurig viooltje is sinds de 19de eeuw het internationale symbool van de vrijdenkerij. Dit bloempje heeft in het Frans de naam *pensée*, die gedachte betekent. De bloem heeft deze naam gekregen omdat de vorm ervan op die van een menselijk gezicht zou lijken en omdat de bloem in augustus vooroverbuigt alsof hij diep in gedachten is. *La libre pensée*, een term die Victor Hugo in 1850 geïntroduceerd zou hebben, betekent letterlijk de vrije gedachte en is de Franse benaming voor het vrijdenken. (Bron: wikipedia.org.)

Bezoek onze website
devrijegedachte.nl
en onze Facebook-pagina
'De Vrije Gedachte'

strikte scheiding tussen kerk en staat – weren van indoctrinatie uit opvoeding en onderwijs – bevorderen van een kritisch onderzoekende, wetenschappelijke houding – ontmaskeren van religie, pseudo-wetenschap en andere waanvoorstellingen – vrijheid van expressie – respect voor de waardigheid van de mens als wezen met een eindig en eenmalig bestaan – erkenning van het volledige zelfbeschikkingsrecht van de mens over eigen lijf en leden